

Univerzita Hradec Králové

Pedagogická fakulta

Ústav sociálních studií

Specifika ženského bezdomovectví ve vybrané lokality v ČR

Bakalářská práce

Autor:	Iveta Foglová
Studijní program:	B 7507 Specializace v pedagogice
Studijní obor:	Sociální patologie a prevence
Vedoucí práce:	PhDr. Josef Kasal, MBA, Ph.D.
Oponent práce:	Mgr. et Mgr. Kateřina Krupková

Hradec Králové

2022



Zadání bakalářské práce

Autor: Iveta Foglová
Studium: P18K0168
Studijní program: B7507 Specializace v pedagogice
Studijní obor: Sociální patologie a prevence
Název bakalářské práce: **Specifika ženského bezdomovectví ve vybrané lokalitě v ČR**
Název bakalářské práce AJ: The specifics of homelessness among women in selected locality of the Czech Republic

Cíl, metody, literatura, předpoklady:

Bakalářská práce se věnuje fenoménu bezdomovectví, zvláštní pozornost je věnována problematice sociálně vyloučených žen bez přístřeší. Cílem práce je identifikovat specifika se kterými se ženy bez domova potýkají. Teoretická část je zaměřena na popis stěžejních pojmů: chudoba, definice bezdomovectví, typologie, příčiny, fenomén bezdomovectví v ČR. Dále pak: specifika ženského bezdomovectví, ohrožená skupina žen, rizikové faktory života na ulici u žen, příčiny, problém reintegrace, prevence a možnosti pomoci ženám bez domova.

Cílem výzkumného šetření je zjistit specifika života žen bez domova.

Metoda výzkumného šetření: kvalitativní šetření prostřednictvím řízeného interview se ženami bez domova.

BALÁŠ, Ondřej a kol. *Aktuální otazníky fenoménu bezdomovství*. Vyd. 1. Brno: Centrum sociálních služeb, 2010. 78 s. ISBN 978-80-254-9015-0. BANDIT, Rad. *Naděje je na druhém břehu: životy pražských žen bez domova*. Praha: Broken Books, 2016. 190 s. ISBN 978-80-905743-4-2. HRADECKÝ, Ilja a HRADECKÁ, Vlastimila. *Bezdomovství-extrémní vyloučení*. Praha: Naděje, občanské sdružení, 1996. 107 s. ISBN 80-902292-0-4. HRADECKÝ, Ilja. a kolektiv. *Definice a typologie bezdomovství*. 1. vydání. Praha: Naděje o.s., 2007. 50 s. ISBN 978-80-86451-13-8. 7. MAREK, Jakub, STRNAD, Aleš a HOTOVCOVÁ, Lucie. *Bezdomovectví: v kontextu ambulantních sociálních služeb*. Vyd. 1. Praha: Portál, 2012. 175 s. ISBN 978-80-262-0090-1. MAREŠ, Petr. *Sociologie nerovnosti a chudoby*. 1. vydání. Praha: Sociologické nakladatelství, 1999. 248 s. ISBN 80-85850-61-3. MPSV. *Sborník z konference o bezdomovectví v České republice*. 1. vydání. Praha: Ministerstvo práce a sociálních věcí. 158 s. ISBN 978-80-7421-094-5. PRŮDKOVÁ, Táňa a NOVOTNÝ, Přemysl. *Bezdomovectví*. 1. vyd. Praha: Triton, 2008. 93 s. ISBN 978-80-7387-100-0. PROKOP, Daniel. *Slepé skvrny: o chudobě, vzdělání, populismu a dalších výzvách české společnosti*. Druhé, rozšířené vydání. Brno: Host, 2020. 278 s. ISBN 978-80-275-0308-7. *Specifika žen mezi lidmi bez domova: sborník z konference: Olomouc, prosinec 2009*. Olomouc: Charita Olomouc, 2010. 44 s. ISBN 978-80-254-7561-4.

Garantující pracoviště: Ústav sociálních studií,
Pedagogická fakulta

Vedoucí práce: PhDr. Josef Kasal, MBA, Ph.D.

Oponent: Mgr. et Mgr. Kateřina Krupková

Datum zadání závěrečné práce: 1.2.2022

Prohlášení

Prohlašuji, že jsem tuto bakalářskou práci vypracovala pod vedením vedoucího práce PhDr. Josefa Kasala, MBA, Ph.D. samostatně a uvedla jsem všechny použité prameny a literaturu.

V Hradci Králové dne 27. 4. 2022

.....

Poděkování

Děkuji svému vedoucímu bakalářské práce, panu PhDr. Josef Kasal, MBA, Ph.D. za jeho vstřícný přístup, odborný pohled a cenné rady. Děkuji také respondentkám výzkumného šetření za jejich otevřenost a ochotu podílet se na této bakalářské práci.

Anotace

FOGLOVÁ, Iveta. *Specifika ženského bezdomovectví ve vybrané lokalitě v ČR*. Hradec Králové: Pedagogická fakulta Univerzity Hradec Králové, 2022. 62 s. Bakalářská práce.

Bakalářská práce se věnuje fenoménu bezdomovectví, zvláštní pozornost je věnována problematice sociálně vyloučených žen bez přístřeší. Bakalářská práce je rozdělena do pěti kapitol. První tři kapitoly vymezují klíčové pojmy a přinášejí další teoretické poznatky z odborné literatury a dalších zdrojů. Následující dvě kapitoly jsou věnovány vlastnímu výzkumnému šetření. Poslední kapitola této práce přináší shrnutí výzkumného šetření. Teoretická část je zaměřena na popis stěžejních pojmů fenoménu bezdomovectví: chudoba, feminizace chudoby, definice bezdomovectví, typologie, příčiny a pohled na fenomén bezdomovectví v ČR. Teoretická část dále popisuje problematiku žen bez domova: specifické faktory ženského bezdomovectví, typické příčiny ženského bezdomovectví, rizikové faktory života žen na ulici, prevenci, problém reintegrace a možnosti pomoci ženám bez domova. Praktická část této práce má za cíl zmapovat a popsat specifické faktory života žen bez domova v lokalitě Hradec Králové z jejich subjektivního pohledu. Ve výzkumném šetření je využita kvalitativní metoda sběru dat, použity jsou polostrukturované rozhovory.

Klíčová slova: chudoba, feminizace chudoby, bezdomovectví, typologie bezdomovectví, příčiny bezdomovectví, sociální vyloučení, ženy bez domova, specifika ženského bezdomovectví, prevence

Annotation

FOGLOVÁ, Iveta. *Specifics of female homelessness in a selected locality in the Czech Republic*. Hradec Králové: Faculty of Education, University of Hradec Králové, 2022. 62 pp. Bachelor Thesis.

The bachelor thesis deals with the phenomenon of homelessness, special attention is paid to the issue of socially excluded homeless women. The bachelor thesis is divided into five chapters. The first three chapters define key concepts and provide additional theoretical knowledge from the literature and other sources. The following two chapters are devoted to research. The last chapter of this work provides a summary of the research survey. The theoretical part focuses on the description of key concepts of the homelessness phenomenon: poverty, feminization of poverty, definition of homelessness, typology, causes and views on the phenomenon of homelessness in the Czech Republic. Furthermore, the theoretical part describes the issue of homeless women: specific factors of female homelessness, typical causes of female homelessness, risk factors of women's lives on the streets, prevention, the problem of reintegration and opportunities to help homeless women. The practical part of this work aims to map and describe the specific factors of homeless women in the locality of Hradec Králové from their subjective point of view. A qualitative method of data collection is used in the research survey, semi-structured interviews are used.

Keywords: poverty, feminization of poverty, homelessness, typology of homelessness, causes of homelessness, social exclusion, homeless women, specifics of female homelessness, prevention

Prohlášení

Prohlašuji, že bakalářská práce je uložena v souladu s rektorským výnosem č. 13/2017 (Řád pro nakládání s bakalářskými, diplomovými, rigorózními, dizertačními a habilitačními pracemi na UHK).

Datum:

Podpis studenta:

Obsah

Úvod	9
1 Chudoba	10
1.1 Feminizace chudoby.....	11
2 Fenomén bezdomovectví	14
2.1 Definice bezdomovectví.....	16
2.2 Typologie bezdomovectví	17
2.3 Příčiny bezdomovectví.....	21
2.4 Fenomén bezdomovectví v ČR	23
3 Ženy bez domova	24
3.1 Specifické faktory ženského bezdomovectví	24
3.2 Příčiny bezdomovectví žen	25
3.3 Rizikové faktory života žen na ulici.....	30
3.4 Prevence a koncept Housing First.....	31
3.5 Problém reintegrace	36
3.6 Možnosti pomoci ženám bez domova.....	38
4 Výzkumné šetření	42
4.1 Zvolený druh a použitá metoda výzkumného šetření	42
4.2 Cíl výzkumného šetření.....	43
4.3 Výzkumný vzorek respondentů.....	45
4.4 Průběh vlastního výzkumného šetření	45
5 Analýza získaných dat	46
5.1 Dílčí výzkumná otázka I.	46
5.2 Dílčí výzkumná otázka II.	50
5.3 Dílčí výzkumná otázka III.	52
5.4 Diskuse	53
Závěr	55
Seznam použitých zdrojů	57
Přílohy	61

Úvod

Tato bakalářská práce se věnuje problematice fenoménu bezdomovectví, především pak specifickým faktorům ženského bezdomovectví. Předmětem a cílem této práce je vymezit stěžejní pojmy související s bezdomovectvím a popsat specifické faktory tohoto jevu u žen. Bezdomovectví je extrémním projevem chudoby a sociálního vyloučení. Ústředním rysem bezdomovectví je chudoba, přičemž chudoba je příčinou i důsledkem tohoto jevu. Sociální jevy jako je chudoba, nerovnost a bezdomovectví představují klíčový problém společnosti. Obzvláště v současné době tato témata získávají na významu v souvislosti s pandemickou krizí, energetickou chudobou a válkou na Ukrajině. Řešit tuto problematiku je výrazem humanity vyspělého světa a společnosti.

V prostředí ulice se setkáváme spíše s muži, a to zejména z důvodu, že ženy volí spíše skrytou formu bezdomovectví. Ženské bezdomovectví často v lidech budí daleko negativnější pocity a kritičtější postoje než to mužské. Toto sociální stigma je pro ženu traumatizující. Nerovné postavení žen ve společnosti se odráží i ve fenoménu bezdomovectví, a to jak ve faktorech způsobujících ztrátu domova, tak v samotném životě na ulici. Ženy jsou mnohem více ohroženy sociálním vyloučením a chudobou než muži. Domnívám se, že problematice ženského bezdomovectví není věnována dostatečná pozornost; to je jedna z motivací, která mě vedla k výběru tohoto tématu.

Bakalářská práce je rozdělena do pěti kapitol. První až třetí kapitola představuje teoretickou část, čtvrtá a pátá kapitola je empirickou částí. Teoretická část je zaměřena na vymezení stěžejních pojmů souvisejících s fenoménem bezdomovectví a na problematiku žen bez domova. Praktická část přináší zmapování a popis specifik života vybraných žen bez domova v lokalitě Hradec Králové.

První kapitola pojednává o chudobě a feminizaci chudoby. V druhé kapitole je definován pojem bezdomovectví, typologie, příčiny bezdomovectví. Dále druhá kapitola přináší pohled na fenomén bezdomovectví v ČR. Třetí kapitola pojednává o ženách bez domova, jsou zde popsána specifika ženského bezdomovectví, příčiny typické pro ženské bezdomovectví, rizikové faktory života žen na ulici, prevence, problém reintegrace a možnosti pomoci ženám bez domova.

Praktická část této práce má za cíl zjistit a popsat specifické faktory života žen bez domova v lokalitě Hradec Králové z jejich subjektivního pohledu, snahou je proniknout do životních příběhů konkrétních žen. Ve výzkumném šetření je využita kvalitativní metoda sběru dat, použity jsou polostrukturované rozhovory.

1 Chudoba

Tato kapitola pojednává o stěžejních pojmech souvisejících s problematikou fenoménu (ženského) bezdomovectví. Jsou zde vymezeny tyto pojmy: chudoba, feminizace chudoby.

Existuje mnoho definic chudoby, různá dělení dle různých hledisek a různá sociologická pojetí (přístupy) k chudobě. Přestože tyto definice vymezují chudobu z různých hledisek, lze říct, že mají společný základ, a to hmotný nedostatek či strádání. Chudoba je citlivým tématem současného globalizovaného světa, je snaha ze strany států a mezinárodních organizací chudobu eliminovat či zmírňovat její dopady.

Mareš (1999, s. 39) popisuje chudobu jako „*krajní výraz sociálních nerovností (bipolarita bohatství a chudoby), chudobu lze chápat jako výraz extrémní nerovnosti*“.

Dle Krebse se jedná o stav, který je důsledkem nerovného přístupu k rozdělovanému bohatství společnosti, k jejím materiálním zdrojům, kdy životní podmínky a uspokojení základních potřeb není v potřebné míře zabezpečeno dostatečnými zdroji (příjmy, statky) a kdy tyto příjmy nelze z nějakých objektivních příčin (kterými může být například stáří, invalidita, péče o dítě a jiné) zvýšit a kdy občan nedisponuje ani jinými zdroji či majetkem (Krebs, 2005, s. 107).

Průdková a Novotný ve své publikaci rozlišují chudobu subjektivní, objektivní, absolutní a relativní. Subjektivně chudý je ten, kdo se cítí být chudým ve srovnání s někým jiným. Objektivně chudý je ten, jehož příjem nedosahuje státem stanovené hranice chudoby. Absolutní chudobou rozumíme situaci, kdy člověk nemá dostatek prostředků k přežití (absolutní chudoba se týká zejména rozvojových zemí). Relativní chudoba je pak obvykle určena jistou vzdáleností od průměrného životního standardu. Tato chudoba je charakteristická pro vyspělé země. V případě relativní chudoby, na rozdíl od chudoby absolutní, se nejedná o problém fyzického přežití, ale o absenci důstojného žití (Průdková, Novotný, 2008, s. 31). Chudoba tedy představuje stav hmotného nedostatku, strádání a nemožnosti naplnit základní potřeby (v případě absolutní chudoby), i vyšší potřeby (v případě relativní chudoby). Jedná se o stav, kdy není možné vést uspokojivý a důstojný život. Řešení chudoby je výrazem humanity společnosti.

Přední světová nezisková organizace Oxfam popisuje, že 26 nejbohatších lidí světa vlastní stejné množství majetku jako chudší polovina celé lidské populace (Oxfam, ©2022, online). Případ takové absurdní nerovnosti je velmi tristní, mělo by být společným zájmem států a mezinárodních organizací tento problém řešit.

Chudoba a sociální nerovnost jsou stěžejními pojmy v souvislosti s fenoménem bezdomovectví.

Mareš popisuje sociální nerovnost jako jeden z aspektů sociální stratifikace, který patří mezi velká témata sociologického myšlení od samotného zrodu sociologie jako vědy. Odkazuje na Dahrendorfa (1970), dle kterého byla historicky první otázka sociologie jako vědy tato: „Proč existuje nerovnost mezi lidmi? Jaké jsou její příčiny? Může být zmenšena nebo dokonce odstraněna? Nebo ji musíme akceptovat jako nezbytnou součást struktury lidské společnosti?“ (Mareš, 1999, s. 14).

Dle Kellera je sociální nerovnost stav ve společnosti, kdy jednotlivci a skupiny nemají stejný podíl na hmotném bohatství a rozhodování, přičemž zkoumáním sociální nerovnosti se zabývá sociální stratifikace, a to zejména z pohledu sociálně ekonomického. Sociální nerovnost byla do jisté míry historicky přítomna ve všech kulturách světa. Jako problematická pak začala být vnímána s nástupem moderní společnosti, kdy začala vznikat hnutí za sociální rovnost (Keller, 2004). Sociální nerovnost se realizuje v mnoha sférách sociálního života. Jedná se o příjmovou nerovnost, nerovnost bohatství, nerovnost ve vzdělání, genderovou nerovnost, nerovnost menšin apod.

1.1 Feminizace chudoby

Feminizace chudoby je stěžejním pojmem v souvislosti se sociálním vyloučením žen a ženským bezdomovectvím. Zároveň se jedná o klíčový problém – projev genderové nerovnosti ve společnosti. Nerovné postavení žen ve společnosti je dáno dlouholetou tradicí patriarchálního uspořádání společnosti založené na genderových stereotypech a rolích.

Hasmanová Marhánková charakterizuje feminizaci chudoby jako celosvětový trend zvyšujícího se podílu a převahy chudoby mezi ženami ve srovnání s muži (Hasmanová Marhánková, 2011, s. 4).

Evropský institut pro rovnost žen a mužů (EIGE) feminizaci chudoby definuje takto: „*zvyšující se výskyt a převaha chudoby mezi ženami ve srovnání s muži jakožto důsledek strukturální diskriminace, která ovlivňuje životy žen a projevuje se nižšími platy, nižšími důchody, menším množstvím výhod atd.*“ (EIGE, ©2022, online).

Feminizace chudoby je tedy klíčovým problémem a manifestací nerovnosti žen ve společnosti. V rozvojových zemích má feminizace chudoby dramatickou podobu. V těchto oblastech ženy často ani nemohou vést důstojný a uspokojivý život založený na základních právech a svobodě. Feminizace chudoby se však týká i vyspělého světa, chudobou dle Hassové mohou být zasaženy staré ženy, osamělé ženy, ženy po rozvodu, ženy, které jsou oběťmi domácího násilí, živitelky rodin s nezaopatřenými dětmi, ženy živící se prostitucí apod. (Haasová, 2010, s. 15).

Mareš uvádí, že chudoba žen má nejen větší rozsah než chudoba mužů, ale má i odlišný obsah, je odlišnou životní zkušeností. Je to dáno faktory související s jejich postavením na trhu práce. Koncem 19. a počátkem 20. století došlo k vytlačení žen z trhu práce, míra zaměstnanosti je obecně nižší a míra nezaměstnanosti obecně vyšší u žen než u mužů. Dále je malý podíl žen v kvalifikovaných a manažerských pozicích, mzdová diskriminace žen. Diskriminace žen na trhu práce bývá ideologizována jejich rolí v rodině. Muž je tradičně považován za živitele rodiny, zatímco od ženy se očekává, že bude pečovat nejen o domácnost a o děti, ale i o vydělávajícího muže. Vnitřním výrazem chudoby žen jsou právě jejich specifické povinnosti k rodině, kdy vklad neplacené domácí práce má za následek nejen jejich deprivaci způsobenou ztrátou času, ale i jistou bariéru možnosti lepšího uplatnění žen na trhu práce (Mareš, 1999, s. 51-53).

V současné době je problematika nerovnosti žen jedním z klíčových témat společnosti. Feministická hnutí se snaží dosáhnout rovnosti mezi gendery, a to jak na ekonomické, politické tak sociální úrovni. V důsledku těchto feministických hnutí se společenská situace postupně začíná proměňovat.

Ačkoliv ženy ve většině zemí mají stále prokazatelně nižší příjmy než muži, dochází ke snižování rozdílu příjmů mezi muži a ženami. V roce 2010 podle Českého statistického úřadu činil rozdíl příjmů mužů a žen v průměru přibližně 25 %. V roce 2021 dle ČSÚ se platová nerovnost snížila na 13 % (ČSÚ, ©2022, online).

Rozdíl v příjmech však není jediným faktorem nerovnosti žen ve společnosti. Problémem je také to, jaké možnosti mají ženy rozhodovat o svém životě. V rozvojových zemích jsou možnosti žen velmi limitovány. Ve vyspělých zemích ženám nejsou odpírána základní práva a svobody, ale přetrvávají hluboce zakořeněné stereotypy. Jak uvádí Ciprová na webu *Jako doma*: je evidentní, že gender povahu bezdomovectví zásadně ovlivňuje, to jak ve faktorech způsobující ztrátu domova, tak v samotném životě bez domova (Jako doma, 2022, online).

Ženy jsou mnohem více ohroženy sociálním vyloučením a chudobou než muži. Závažné je zejména postavení matek samoživitelek a žen seniorek, tyto ženy jsou nejvíce zranitelnou skupinou, které ohrožuje chudoba, a potýkají se s nedůstojným žitím. S matkami samoživitelkami pak i jejich děti.

2 Fenomén bezdomovectví

Tato kapitola popisuje fenomén bezdomovectví. Vymezuje pojem bezdomovectví s důrazem na pochopení tohoto jevu v širším pojetí. Dále představuje typologii bezdomovectví a příčiny tohoto jevu. Poslední podkapitola přináší pohled na situaci lidí bez domova v České republice.

Bezdomovectví je extrémním projevem chudoby a sociálního vyloučení. Chudoba představuje nejen příčinu, ale i důsledek tohoto sociálně patologického jevu. Průdková a Novotný definují bezdomovectví jako společenský jev, kterému předchází jednání a procesy vedoucí ke ztrátě zázemí, životních jistot a ke společenskému vyloučení (Průdková, Novotný, 2008, s. 11).

Ve společnosti se můžeme setkávat s nepřátelskými postoji vůči lidem bez domova, panuje tendence lidi bez domova vnímat jako ohrožující faktor a cítit k nim odpor, opovržení anebo lítost. Lidé bez domova jsou však trpící skupinou lidí, kteří strádají jak fyzicky, tak psychicky. Fenomén bezdomovectví představuje závažný sociální problém, ovlivňuje jedince a celou společnost. Tato krajní podoba sociálního vyloučení a chudoby je výrazným fenoménem současného světa, který je přítomen v každé zemi světa, v rozvojových zemích se týká dokonce většiny obyvatel.

Samotné označení *bezdomovec* je problematické především ze dvou hledisek. Pojem *bezdomovec* je stigmatizující a v lidech často vzbuzuje negativní asociace. Toto označení je zatíženo hluboce zakořeněnými stereotypy, jak popisuje Schwarzová. Stereotyp se ovšem neváže na samotný pojem, ale na vnímání a hodnocení této skupiny (Schwarzová, 2010, s. 315).

Také Průdková a Novotný upozorňují na terminologickou nejednotnost a problematiku tohoto výrazu. Pojem *bezdomovec* není sám o sobě pejorativní u nás ani v zahraničí, stal se ale synonymem zanedbaného, špinavého, zapáchajícího a obtěžujícího člověka. Kromě termínu *bezdomovec* se můžeme setkat s méně zatíženými označeními jako *člověk na ulici*, *člověk bez domova* anebo *osoba bez přístřeší* (Průdková, Novotný, 2008, s. 9-10). Z toho důvodu se spíše preferuje označení *lidé bez přístřeší*, *lidé bez domova*. Například Zákon č. 108/2006 Sb. o sociálních službách, nebo Zákon č. 111/2006 Sb. o pomoci hmotné nouzi užívá termín *osoba bez přístřeší*.

Z etymologického hlediska je pojem *bezdomovec* problematický, jelikož *domov* představuje pojem s mnohem širším významem, než má význam *přístřeší*. Marek a kol. v této souvislosti upozorňují na pojem *domov* jako na místo, které je spojováno se

sociálním zázemím, tedy s rodinou a místem, kam se lze vždy vrátit a uchýlit se tam. Souvisí to s určitým stereotypem, jenž dává člověku řád a bezpečí. Takový domov se skládá na jedné straně z určitého sociálního okolí, na straně druhé z fyzického soukromí. Obě tyto složky domova zpravidla bezdomovcům chybí (Marek a kol., 2012, s. 13).

Jinými slovy domov lze chápat jako synonymum bezpečí, jistoty, zázemí či rodiny. Domov je místo kam se vracíme, místo, kam se uchylujeme v nouzi. Člověk, který se potýká v nějaké podobě s bezdomovectvím, nemá možnost se uchýlit domů. Takový člověk postrádá základní životní jistoty v podobě zázemí, rodiny a bezpečí. Člověk bez domova může mít střechu nad hlavou, ale nemá domov.

Mareš upozorňuje, že bezdomovectví je spíše součástí širšího procesu marginalizace založeného na neschopnosti bezdomovců participovat na způsobu života, který je standardní pro většinu populace než nedostatkem přístřeší či chudobou (Mareš, 1999, s. 58).

Lidé bez domova jsou sociálně vyloučenou a marginalizovanou skupinou lidí. Sociální vyloučení a marginalizace jsou stejně jako chudoba či nerovnost stěžejní pojmy v souvislosti s fenoménem bezdomovectví. Průdková a Novotný tyto pojmy vymezují následovně: *„Marginalizací rozumíme odsouvání na okraj společnosti, vyloučení z účasti na životě společnosti, ztrátu místa ve společnosti doprovázenou psychickým strádáním. Sociálním vyloučením je nerovnost v účasti na životě společnosti z důvodu nedostatku příležitostí, jde o nerovnost v přístupu k pěti základním zdrojům společnosti, jimiž jsou vzdělání, zaměstnání, zdravotní péče, bydlení, sociální ochrana“* (Průdková, Novotný, 2008, s. 12).

Je bezdomovectví výsledkem nedostatku kompetencí jedince adaptovat se na prostředí a zvládat standardní způsob života? Nebo je existence bezdomovců spíše důsledkem selhání veřejné, sociální politiky a kapitalistické společnosti, jež vyvíjí neúměrný tlak na jedince? Autoři se shodují, že nelze tento jev omezit pouze na jeden z těchto faktorů. Existence tohoto jevu je dána jak vnitřními faktory vycházející z individuality jedince, tak vnějšími, strukturálními faktory. *„Jedná se o extrémní projev nerovnosti, vzniká kombinací vysoce nepříznivé sociální situace a nedostatečných sociálních kompetencí jedinců.“* (Matoušek, a kol., 2013, s. 338).

2.1 Definice bezdomovectví

Existuje mnoho definic tohoto sociálního negativního jevu. Například Průdková a Novotný přináší toto vymezení: „*Bezdomovec je člověk, kterého z různých důvodů postihlo společenské vyloučení a ztráta bydlení nebo který je touto ztrátou ohrožen, žije na veřejných místech či v neadekvátních anebo nejistých bytových podmínkách.*“ (Průdková, Novotný, 2008, s. 10).

Baláš a kol. termínem bezdomovectví označují souhrn jednání a procesů, příčin a následků, které vedou ke ztrátě zázemí (domova) a životních jistot, resp. ke společenskému vyloučení (Baláš a kol., 2010, s. 22).

Stručnou a výstižnou definici přináší Schwarzová: „*Bezdomovectví je situace bezprostřední nouze, v níž se ocitá člověk bez trvalého domova.*“ (Schwarzová, 2010, s. 315). Tato definice nám ukazuje základní a zjevný znak bezdomovectví, tedy absenci domova. Bezdomovectví je způsob života charakterizovaný především absencí přijatelného, důstojného bydlení.

Vágnerová přináší definici z psychosociálního hlediska. Tento jev definuje jako životní krizi, která je výsledkem generalizovaného selhání spojeného se ztrátou běžných rolí. Jedná se o jedince s dysfunkční osobností, kteří nedisponují dostatečnými kompetencemi. Jinými slovy se jedná o absenci kompetencí k zvládnutí (přizpůsobení) běžnému žití (Vágnerová, 2008, s. 748).

Ministerstvo práce a sociálních věcí v *Koncepci prevence a řešení problematiky bezdomovectví v ČR do roku 2020* vymezuje bezdomovectví jako závažnou formu sociálního vyloučení, jehož je chudoba nejen příčinou, ale i důsledkem. Faktory sociálního vyloučení mají povahu jak individuální, tak strukturální, přičemž je často nelze od sebe navzájem rozlišit. MPVS zdůrazňuje, že bezdomovectví není stav, ale dlouhodobý a složitý proces od ohrožení vyloučením z bydlení nebo ztrátou bydlení až po návrat do obvyklého životního stylu. Jedná se o kontinuální společenský fenomén, jehož účinné řešení si vyžaduje komplexní přístup (MPVS, 2013, s. 5).

Kutálková odkazuje na definici Goveyho, podle nějž zahrnuje bezdomovectví všechny jedince žijící v nepřístojných podmínkách, v nichž nelze vést běžný důstojný život (Kutálková, 2002). S touto definicí se ztotožňují nejvíce. Je důležité chápat tento fenomén v širším pojetí. Bezdomovectví tedy nezahrnuje pouze lidi, kteří přežívají venku bez střechy nad hlavou, je nutné nahlížet na fenomén bezdomovectví v širším smyslu.

Hradecký a kol. upozorňují, že nahlížet na tento jev příliš úzce brání v přijetí a aplikaci postupů, které by vedly ven z procesu bezdomovectví. FEANTSA (Evropská federace národních sdružení pracujících s bezdomovci) již řadu let prosazuje, aby bylo bezdomovectví chápáno v širším pojetí, které kromě lidí bez střechy zahrnuje také osoby bez bytu a další osoby žijící v nejistém anebo nevyhovujícím bydlení nebo ubytování. Tato širší definice odráží příčiny bezdomovectví a dává porozumět procesům vyloučení, které mohou vést k dlouhodobému ohrožení bezdomovectvím i k bezdomovectví samotnému (Hradecký a kol., 2007, s. 31).

Bezdomovec je tedy člověk, který nemá domov anebo možnost dlouhodobě využívat nějaké přístřeší, či osoba, která žije v těžkých a nejistých podmínkách, pohybuje se na hraně bezdomovectví. Termín bezdomovectví pak označuje existenci tohoto jevu a způsob života osoby bez přístřeší, jedná se o život na okraji společnosti. Lidé bez přístřeší se nenachází ve stavu, ale dlouhodobém procesu. Proces bezdomovectví nezahrnuje pouze osoby, které jsou extrémně vyloučeny ze společnosti, ale i ty, kterým ztráta domova hrozí.

K pochopení problematiky bezdomovectví je nutné tento jev chápat jako proces s dynamickým vývojem a různými stádii. Nejedná se o statický jev.

Jak popisují Hradecký a kol., někteří lidé se pohybují mezi různými formami bydlení, např. mezi spaním ve veřejných prostorách, krátkodobými pobyty u příbuzných a přátel, případně pobyty ve vězení či ve zdravotnických zařízeních. Někteří lidé prochází opakovanými epizodami bezdomovectví. Např. právě ženy, které se potýkají s domácím násilím, mohou opakovaně od násilníka odcházet k přátelům či do azylového domu pro ženy (Hradecký a kol., 2007, s. 11).

2.2 Typologie bezdomovectví

Chápat tento fenomén v širších souvislostech znamená rozlišovat a chápat různé formy bezdomovectví. V odborných publikacích najdeme tyto tři základní typy bezdomovectví:

- bezdomovectví zjevné,
- bezdomovectví skryté,
- bezdomovectví potenciální.

Bezdomovectví zjevné

Tito lidé využívají sociální služby a otevřeně se různým způsobem hlásí ke statutu člověka na ulici. Tuto jedinou skupinu lze seriózně monitorovat (Baláš a kol., 2010, s. 23).

Dle Průdkové a Novotného jsou zjevnými bezdomovci ti, které většinou poznáme na první pohled podle zanedbaného zevnějšku, zápachu, znečištěného oděvu a podle jejich počinání (sbírání nedopalků cigaret, přehrabování se v kontejneru, žebrání atd.). Většinou s sebou mají zavazadla, v nichž přenášejí veškerý svůj majetek. Přežívají na veřejných místech a většina z nich vyhledává sociální pomoc. Zjevní bezdomovci tvoří pouze malou podskupinu bezdomovců, jsou však velmi nápadní. Někdy vzbuzují odpor či strach a laickou veřejností jsou nejvíce registrováni. Ta si na základě setkání s nimi vytváří mylnou představu o bezdomovectví a celý tento složitý, závažný jev se zjednodušuje (Průdková, Novotný, 2008, s. 13-14).

S touto formou bezdomovectví se tedy setkáváme nejčastěji. Jedná se o osoby, které žijí na nádražích, ulicích. Nejčastěji je můžeme potkat ve větších městech. Využívají noclehárny, charitu a další sociální organizace a služby. Tyto osoby často na veřejnost působí negativně.

Někteří lidé volí bezdomovectví dobrovolně jako formu životního stylu. Průdková, Novotný tento jev zmiňují. Dle nich se tito lidé vzdávají běžného žití a místo toho volí život na ulici, kde se cítí svobodněji. Někteří lidé bez domova pomoc odmítají, protože nechtějí být na nikom a na ničem závislí. Nevěří, že jim je pomoci, nebo si myslí, že zvládnou svůj život změnit sami. Poměrně velká je podskupina dobrovolných bezdomovců. Tito lidé na jinou formu života již rezignovali, jejich ambice jsou nesouměřitelné s cíli lidí žijících ve většinovém proudu společnosti (Průdková, Novotný, 2008, s. 13).

Bezdomovectví skryté

Další formou je skryté bezdomovectví. Pro tuto skupinu je typické, že většinou nevyhledávají charitativní a další sociální služby. Na rozdíl od zjevných bezdomovců dbají o svůj vzhled. Tito lidé nemají možnost stálého bydlení, místo přežívání na ulici volí jinou strategii.

Marek a kol. uvádí, že tato skupina osob nemá žádnou možnost stálého bydlení. Ale místo toho, aby byli na ulici, volí jinou alternativu. Mají kde přespávat, nejedná se však o oficiální bydlení (Marek a kol., 2012, s. 14).

Tito lidé často využívají k bydlení domy určené k demolici, stany, sklepy. Tato skupina osob se často obrací na pomoc přátel a známých, kde přespávají. Hradečtí uvádí, že skrytými bezdomovci se stávají právě zejména ženy, protože se chtějí vyvarovat rizikovým faktorům zjevného bezdomovectví (Hradecký, Hradecká 1996, s. 34).

Bezdomovectví potenciální

Jedná se o osoby, které se ocitají v těžkých životních podmínkách a situacích. Mají problém udržet si bydlení, jsou ohroženou skupinou.

Průdková a Novotný popisují potenciální bezdomovce jako lidi, kteří zpravidla mají zaměstnání i střechu nad hlavou, ale jde o bydlení nejisté. Jsou to lidé, kteří se mohou ze dne na den ocitnout na ulici. Mezi potenciální bezdomovce řadíme i mladé lidi, kteří prošli ústavní výchovou a nemají možnost návratu do rodiny, lidi propuštěni z výkonu trestu odnětí svobody, z psychiatrické léčebny nebo z terapeutické komunity, na které nikdo nečeká a kteří nemají kam jít (Průdková, Novotný, 2008, s. 14).

Rizikovou skupinou jsou i lidé, kteří jsou nezaměstnaní, nelegálně pracující, lidé disponující nízkými příjmy, matky samoživitelky, lidé, kteří se potýkají se závislostí na návykových látkách, patologičtí hráči. Obecně lze říct, že potenciálními bezdomovci jsou lidé, kteří se ocitají v dluhových pastích, exekucích a disponují nízkými příjmy. Tito lidé jsou ohroženi krajní podobou sociálního vyloučení a extrémní chudobou, bezdomovectvím. Haasová (2005, s. 11): „*Budí dojem, že mají bydlení, ale ve skutečnosti žijí ve složitých a nepředstavitelně obtížných podmínkách.*“

Kromě této základní typologie (zjevné, skryté, potenciální bezdomovectví) existují rozdělení další. Marek a kol. dále zmiňují, že další typologie bezdomovectví jsou rozmanitá a odráží pohled autora na danou problematiku. Jako další možnou typologii uvádějí typologii dle časového hlediska (chronologický, epizodický, přechodný typ bezdomovce), hledisko geografické (podle místa přespávání) či hledisko příčin. Pěnkava, který se také zabývá touto problematikou, užívá typologii podle způsobu užívání služeb pro bezdomovce, v níž rozlišuje různé stupně pomoci osobám bez přístřeší, od krátké jednorázové krizové intervence až po klienty rezignované, kteří využívají pouze služby, kde není nutná aktivní účast (Marek a kol., 2012, s. 15).

Fenomén bezdomovectví je složitý sociální problém, který nelze omezit pouze na zjevné bezdomovectví. Jedná se o komplexní proces, který je zapříčiněn mnoha vlivy a je nutné tuto problematiku vnímat ze široka. Kromě základní typologie, která byla popsána v předešlé podkapitole (zjevné, skryté a potenciální bezdomovectví), je důležité rozebrat formy tohoto jevu hlouběji.

Hradecký a kol. v této souvislosti přidávají komentář, že obtížnost přesné definice bezdomovectví se odráží ve schopnosti vládních orgánů přiměřeně na bezdomovectví reagovat. Je tedy klíčové poskytnout informace potřebné ke zkvalitnění služeb s cílem předcházet bezdomovectví a zmírňovat ho. Cílem je rozvíjet strategii pro

- prevenci bezdomovectví,
- řešení příčin bezdomovectví,
- snížení negativních dopadů na osoby bez domova a jejich rodiny,
- zajištění, aby si bývalí bezdomovci dokázali udržet trvalé nezávislé bydlení (Hradecký a kol., 2007, s. 10).

Z toho důvodu na Evropské úrovni existuje typologie ETHOS, kterou vydala FEANTSA (Evropská federace národních sdružení pracujících s bezdomovci). FEANTSA odmítla zjednodušené chápání bezdomovectví jako přespávání na ulici a dospěla k závěru, že: „*Bezdomovectví je komplexní, dynamický a diferencovaný proces, v jehož rámci různí jednotlivci i skupiny procházejí různými vstupními a výstupními body.*“ (MPVS, 2013, s. 8).

FEANSTA vytvořila typologii bezdomovství a vyloučení z bydlení nazvanou ETHOS-European Typology of Homelessness and Housing Exclusion. Tato typologie byla vytvořena pro lepší uchopení a řešení problematiky bezdomovectví. Pokrývá všechny životní situace, které bezdomovectví představuje. Ve společnosti je tendence vnímat zejména zjevné bezdomovectví, problém je však širší. V bytové nouzi se nacházejí osoby žijící na hranici chudoby, osoby v nejistém bydlení z různých důvodů, osoby žijící v nevyhovujícím bydlení. Dále také osoby bydlící v azylových domech, domech na půl cesty apod. Základní čtyři typy bezdomovectví podle ETHOS:

- lidé bez střechy: spaní venku nebo v noclehárně (zjevné bezdomovectví),
- lidé bez bytu: skryté bezdomovectví,
- lidé v nejistém bydlení: bydlení v provizoriu, dočasné, pod násilím,
- lidé, kteří žijí v nevyhovujícím bydlení: nestandardní, nevhodné, neobyvatelné, přelidněné (FEANTSA, ©2022, online).

2.3 Příčiny bezdomovectví

Proces, jehož výsledkem je ztráta domova, zahrnuje kombinaci mnoha vlivů. Jedná se o objektivní a subjektivní faktory, přičemž chudoba je příčinou i důsledkem tohoto jevu. Příčiny sociálního vyloučení mají povahu individuální i strukturální a je často problematické je od sebe odlišit. Dostupná data říkají, že cesta ke ztrátě domova je rozmanitá, jedná se o kombinaci mnoha faktorů.

V odborné literatuře se setkáme se základním dělením příčin na **objektivní** a **subjektivní**. Identifikovat faktory vedoucí ke ztrátě domova je klíčovým předpokladem řešení této problematiky. Jak uvádějí Průdková a Novotný (2008, s. 15): „*Znalost příčin bezdomovectví je základním předpokladem všech snah o řešení tohoto problému, protože samotné odstraňování následků bezdomovectví je značně neefektivní. Komplikací je zde skutečnost, že ne vždy lze spolehlivě rozlišit, co je příčinou a co následkem bezdomovectví.*“

Dle Hradeckých jsou objektivní faktory ovlivněny sociální politikou státu, sociálním zákonodárstvím apod. Faktory subjektivní jsou ovlivněny jednotlivci, rodinami, společenskými skupinami, jejich schopnostmi, rysy, temperamentem apod. (Hradecký, Hradecká, 1996, s. 35).

Průdková a Novotný (2008, s. 15) ve své publikaci uvádějí že „*vnější (objektivní, strukturální) příčiny bezdomovectví jsou výsledkem interakce ekonomicko-politické situace země a celkového společenského klimatu. Tyto faktory jsou ovlivnitelné především sociální politikou státu a jeho zákonodárstvím.*“

Objektivní neboli strukturální příčiny jsou jednotlivcem těžko ovlivnitelné. Jedná se tedy o sociální politiku státu, sociální zákonodárství, nezaměstnanost, bytovou politiku, genderovou a věkovou diskriminaci.

Za objektivní faktor můžeme považovat také kapitalistickou společnost, která je postavena na etice výkonu a vytváří neúměrný tlak na jedince. Individualismus příznačný pro kapitalismus jde ruku v ruce se sociální nerovností.

Z objektivního hlediska je klíčovým faktorem sociální politika státu. Sociální politika je část veřejné politiky a je významnou součástí všech vyspělých zemí. Úlohou sociální politiky je řešit sociální témata a vytvářet důstojné podmínky pro život. Lidé bez domova a sociálně vyloučení lidé žijící na hranici chudoby se potýkají s absencí důstojných podmínek pro život.

Subjektivní faktory jsou faktory vnitřními neboli individuálními. Každý jedinec je individuální bytostí a je do života vybaven určitými dispozicemi jak genetickými, tak dispozicemi, které byly dány prostředím, v němž vyrůstal a prostředím v němž se nachází.

Subjektivní faktory Hradečtí dělí do čtyř kategorií: **faktory materiální** (ztráta bydlení, nejisté bydlení, ztráta zaměstnání, dlouhodobá nezaměstnanost, nedostatečné příjmy, zadluženost, neschopnost obhospodařovat vlastní rozpočet, tragická událost ve formě ztráty živitele, majetku apod.), **faktory vztahové** (změny struktury rodiny, rodinné nebo manželské problémy, diskriminace ženy, porušené vztahy mezi partnery, mezi rodiči a dětmi, rozvod manželů, rozdělení nebo rozpad rodiny, násilí v rodině, sexuální zneužívání a znásilnění, osamělost), **faktory osobní** (mentální retardace, duševní či tělesná choroba, nesamostatnost, osamělost, invalidita, alkoholismus a další závislosti, hráčství, sociální nezralost), **faktory institucionální** (propuštění z ústavu, z vězení, opuštění dětského domova), (Hradečtí, 1996, s. 34).

Fleischmann uvádí jako nejčastější příčinu ztráty domova u českých bezdomovců rozpad rodiny, druhou nejčastější pak ztrátu zaměstnání (Fleischmann, 2006, s. 128). Dle Hály mezi časté příčiny bezdomovectví patří propuštění chronicky duševně nemocných z psychiatrických zařízení, dále nezaměstnanost, chudoba, nedostatek sociálních bytů, narušené sociální vztahy či bezdomovectví z vlastního rozhodnutí (útěk z rodiny jako protest, odmítnutí autority, hledání svobody, uznání respektu), (Hála, 2005, s. 35).

Objektivní příčiny jsou tedy přisuzovány nedostatkům sociální politiky a celkovému nastavení společnosti neboli k chybě systému. Subjektivní faktory vedoucí ke ztrátě domova pak představují nepříznivé podmínky jedince a nedostatečné kompetence jedince. Subjektivní a objektivní faktory působí zároveň, tedy se vzájemně ovlivňují. Obecně pak platí, že sociální vyloučení, které může vést až ke ztrátě domova, nejčastěji souvisí s nízkými příjmy, dluhy, ztrátou zaměstnání, nákladným bydlením, absencí podpory rodiny či přátel anebo závislostmi na návykových látkách či gamblerství.

V současné době, jak uvádí Marek a kol., se vychází z multifaktorového pojetí bezdomovectví, kdy je na tento jev nahlíženo jako na kombinaci strukturálních a individuálních příčin (Marek a kol., 2012, s. 18).

Příležitosti a podmínky pro lidi nejsou rovné. V minulosti byla rozšířena *Teorie oběti jako viníka*, později se od této teorie začalo opouštět a bezdomovectví začalo být chápáno jako sociální problém a odborníci se zaměřili na strukturální příčiny (Marek a kol., 2012, s. 18).

2.4 Fenomén bezdomovectví v ČR

V nárazovém porevolučním rozvolnění, které bylo příznačné pro celá 90. léta, se mohly začít manifestovat společenské jevy, které do té doby buď vůbec neexistovaly, nebo byly ignorovány či zamlčovány. Je obecně zažité přesvědčení, že fenomén bezdomovectví před rokem 1989 vůbec neexistoval, o tom však lze polemizovat. V minulém režimu byla pracovní povinnost vynucována zákonem, nepracující byli ostrakizováni a sankciováni. I tomuto navzdory se však určitá skupina lidí přizpůsobit nemohla, typicky lidé z různých dysfunkčních prostředí a lidé s patologickými návyky (alkoholismus, narkomanie atd.). Proto se bezdomovectví nutně muselo projevovat v jiných formách, než je tomu dnes. Kvůli ilegálnosti tzv. příživnictví, a tedy absenci jakékoliv záchranné sítě se musela tato ohrožená skupina pohybovat na úplné periferii společnosti, kde snadněji unikla postihům ze strany státních orgánů. V jiných případech byli tito lidé zavíráni do věznic či psychiatrických léčeben. Situace v naší zemi se výrazně změnila po roce 1989. Hradečtí ve své publikaci popisují, že v důsledku politických a ekonomických změn, které probíhaly od listopadu 1989, se v Česku výrazně zvýšil počet lidí, kteří neměli kde bydlet. Prohlubující se rozdíly mezi bohatými a chudými, nejistota v oblasti pracovních příležitostí a základních lidských potřeb vede k ohrožení soudržnosti lidské společnosti. Dalším faktorem, který zapříčinil stoupající výskyt bezdomovectví, byla amnestie Václava Havla v roce 1990 (Hradečtí, 1996, s. 23).

V roce 2013 vláda ČR přijala *Koncepci prevence a řešení problematiky bezdomovectví v České republice do roku 2020*. V rámci této koncepce je snaha tuto problematiku řešit. „*Koncepce se zasazuje o prosazení širšího, procesuálního pohledu na problematiku bezdomovectví a nutnosti jejího komplexního a koordinovaného řešení bezdomovectví.*“ V roce 2019 také MPVS realizovalo sčítání osob bez domova, toto sčítání ukázalo, že v ČR vyskytuje zhruba 23 830 osob bez domova, z toho 2600 dětí (MPSV, 2022, online). Výzkum uskutečněný k oslavám výročí třiceti let od sametové revoluce, který mapuje současnou sociální stratifikaci, ukazuje, jak je situace v naší zemi kritická. Ve výzkumu *Rozdělení svobodou* agentur MEDIAN a STEM/MARK se ukázalo, že v české společnosti se formuje šest tříd. Dvě nejnižší společenské třídy, ohrožená a strádající, tvoří dohromady čtyřicet procent české populace. Z toho vyplývá, že velká část české populace je na hranici chudoby a *strádající* třída, tedy 17,6 %, žije v chudobě (Šabata, 2022, online). Tito lidé jsou ohroženi krajní podobou sociálního vyloučení, bezdomovectvím.

3 Ženy bez domova

Předchozí kapitola přinesla obecné teoretické poznatky týkající se problematiky bezdomovectví, tato kapitola se věnuje přímo problematice ženského bezdomovectví. Ženské bezdomovectví sebou nese specifika, která tato část práce představuje. Jsou zde popsány specifické faktory ženského bezdomovectví, faktory vedoucí ke ztrátě domova u žen, rizikové faktory žen na ulici, prevence a představení konceptu Housing First jako klíčového řešení problematiky bezdomovectví, dále pak problém reintegrace a možnosti pomoci ženám bez domova.

3.1 Specifické faktory ženského bezdomovectví

Ačkoliv jsou ženy více ohroženy chudobou a sociálním vyloučením než muži, jedná se o málo diskutované téma, a to pro neviditelnost této problematiky. V prostředí ulice se setkáváme spíše s muži, protože ženy volí často latentní podobu bezdomovectví, tedy skryté bezdomovectví. Nerovné postavení žen ve společnosti se odráží i ve fenoménu bezdomovectví, a to jak ve faktorech způsobující ztrátu domova, tak v samotném životě na ulici.

Specifika ženského bezdomovectví lze vymezit z hlediska vzniku tohoto jevu, tedy specifickými faktory vedoucími ke ztrátě domova u žen. Vymezit je můžeme také z hlediska samotného života na ulici, tedy specifickými problémy, kterým musí ženy na ulici čelit.

Žena se potýká ve větší míře se sociálními riziky dnešní společnosti, což je dáno zejména obecným genderovým nastavením společnosti, tedy společenskými rolemi a hluboce zakořeněnými stereotypy. Keller v této souvislosti upozorňuje, že tato sociální rizika, která dopadají zejména na ženy, jsou spjata s nutností skloubit rodinný a pracovní život, nízké platy žen, existence neúplných rodin, nutnost starat se o starší a nemohoucí členy rodiny, která významně dopadá především právě na ženy. Dále roli hraje nízká či zastaralá pracovní kvalifikace a nedostatečné pojištění ve stáří (Keller, 2011, s. 49-50).

Žena je zatížena rolí pečující matky a manželky, která se stará o domácnost, děti a manžela, na trhu práce se setkává s diskriminací. V důsledku těchto okolností se žena může potýkat s absencí seberealizace a naplnění autonomie. V manželství anebo partnerském vztahu se stává ekonomicky (existenčně) závislou a tím pádem mnohdy i psychicky závislou na partnerovi (manželovi). Klíčovým pojmem je zde již zmiňovaná feminizace chudoby.

Tato nerovnost staví ženu do znevýhodňující a zranitelné pozice, kdy žena je snadno ohrožena chudobou a sociálním vyloučením, které mohou vést až k bezdomovectví.

Z hlediska samotného života na ulici se jedná o specifické rizikové faktory, jedná se např. o násilí v různé podobě: verbální, fyzické a sexuální (které může vést k nechtěnému těhotenství). Pro ženu je náročné se s tímto násilím vypořádat.

Pro ženy je typické tzv. skryté bezdomovectví. Zjevné bezdomovectví je pro ně méně přípustné než pro muže. Hetmánková (2013, s. 2): „*Důvody k takovému „skrývání“ jsou mnohé. Nezřídka jsou spojeny s mateřstvím, péčí o děti, stigmatizací a kritičtějším náhledem společnosti na ženy, které tzv. selhaly – fenomény, které nutí ženy balancovat na hranici dopadu na samé dno děle než muži.*“

Dalším specifikem je výrazné stigma, které si žena bez domova nese. Průdková a Novotný (2008, s. 25) upozorňují, že: „*s bezdomovectvím žen souvisí také faktická nerovnoprávnost mužů a žen ve společnosti. Ženu-bezdomovkyni hodnotí společnost mnohem přísněji než muže-bezdomovce.*“ Pro ženu je tedy bezdomovectví větším stigmatem než v případě mužů. A v neposlední řadě, jak uvádí Hetmánková, žena také nese břímě péče nebo neschopnosti péče o dítě. (Hetmánková, 2013, s. 2).

3.2 Příčiny bezdomovectví žen

Faktory vedoucí ke ztrátě domova nelze jednoznačně stanovit. Jedná se o proces, který zahrnuje kombinaci mnoha vlivů. Jak již bylo zmíněno v předchozí kapitole, příčiny bezdomovectví můžeme rozdělit na objektivní a subjektivní. Objektivní neboli strukturální příčiny jsou jednotlivcem těžko ovlivnitelné. Jedná se o sociální politiku státu, sociální zákonodárství, nezaměstnanost, bytovou politiku, genderovou a věkovou diskriminaci. Mezi subjektivní (individuální) příčiny řadíme osobnost jedince, rodinné zázemí jedince, rozpad rodiny, zdravotní a duševní stav jedince, dosažené vzdělání jedince, závislost na návykových látkách, patologické hráčství, domácí násilí.

Tyto faktory jsou společné pro muže i ženy, existují však specifické faktory vedoucí ke ztrátě domova, které jsou typické pro ženské bezdomovectví. Dle Hradeckých v ženském bezdomovectví hrají roli zejména faktory vztahové. Častý je patologický násilný vztah. Ženy obvykle problém řeší bydlením u přátel, rodičů, případně návraty do patologického vztahu. (Hradečtí 1996, s. 44).

Zdravotní problémy, psychické potíže, křehká osobnost, závislosti; to vše mohou být faktory osobní. Rizikovou skupinou jsou také mladé ženy, které vyšly z dětského domova a ženy propuštěné z vězení, v tomto případě se jedná o institucionální faktory. Hetmánková (2013, s. 12) ve výzkumné zprávě uvádí: „*Mezi další zjištěné příčiny bezdomovectví u zkoumaných žen lze rozeznat duševní onemocnění a psychické potíže, alkoholové a nealkoholové závislosti, rodinnou historii sociálního vyloučení, která se často týká osob vyrůstajících v institucionální péči, či traumatická změna v průběhu života. Dlouhodobé setrvávání v situaci bezdomovectví taktéž u zkoumaných žen způsobovalo absenci motivace k pozitivní změně a setrvávání ve stavu bezdomovectví.*“

Organizace *Jako doma* realizovala výzkumnou studii *Zpátky ze dna: zaostřeno na ženy*. Z této studie vyplývají tyto příčiny ženského bezdomovectví: **rozpad rodinných a partnerských vztahů** (jedná se o ženy, které byly nuceny opustit domov, který sdílely s rodiči anebo zažívaly rozpad partnerského vztahu či manželství, lze do této kategorie zařadit také úmrtí partnera, rodičů nebo jiných rodinných příslušníků, se kterými ženy sdílely společnou domácnost, společným znakem je pak zhoršená finanční situace, spojená se ztrátou podpůrných sítí), **domácí násilí** (tyto ženy utíkají před násilím partnera, tento útěk může být doprovázen ztrátou zaměstnání a ztrátou podpůrných sítí), **chudoba a ekonomická nouze** (v tomto případě se jedná o ženy, které se potýkají s neschopností platit nájemné a o ženy, které měly ekonomickou vazbu na jinou osobu a ta vazba přestala fungovat nebo zcela zanikla, ekonomické potíže jsou způsobeny změnou ekonomického stavu, přechodem do důchodu či ztrátou zaměstnání, nízkými příjmy apod.), **absence dostupného a bezpečného bydlení** (absence dostupného bydlení způsobuje, že ženy nemohou svoji situaci dlouhodobě řešit a zůstávají ve službách azylového bydlení, které k tomu není určené), **absence specializovaných ubytovacích zařízení pro ženy** (absence zařízení pro ženy s dlouhodobými psychiatrickými obtížemi, závislostmi či jinými specifickými potřebami lze považovat za systémový nedostatek prohlubující problematiku bezdomovectví (Hetmánková, 2013).

Za související faktor vedoucí ke ztrátě domova žen můžeme považovat rozpad partnerského vztahu či rozvod. Matoušek uvádí, že více návrhů na rozvod podávají ženy (Matoušek, 2013, s. 57). Častým jevem po rozvodu je snížená ekonomická úroveň ženy. Žena se stává matkou samoživitelkou, žena po rozvodu či rozchodu se často ocitá v nepříznivých ekonomických podmínkách, kdy často žije se svým dítětem na hranici chudoby či v chudobě. Tyto ženy tvoří jednu z nejvíce zranitelných a ohrožených skupin.

Dle Matouška je nedobytné výživné častým problémem, který ovlivňuje uspokojování základních existenčních potřeb v neúplných rodinách, které se pak ocitají v kritických poměrech, protože soudní řízení se vleče řadu let. Riziko chudoby se častěji týká matek než otců, kteří jsou obecně lépe zabezpečeni (Matoušek a kol., 2013, s. 45-46).

Domácí násilí lze považovat za významný faktor vedoucí ke ztrátě domova žen, který je specifický právě pro ženy. Některé ženy zůstávají v patologických násilných vztazích, aby se vyhnuly bezdomovectví. Žena může snášet domácí násilí za cenu ekonomické jistoty. Nebyla by schopná sama finančně zvládnout situaci. Žena se ocitá v těžké situaci, vztah s partnerem jí přináší ekonomickou jistotu, očekává, že se partnerovo chování změní anebo zvolí cestu odchodu od násilnického partnera. Dle Giddense se domov pro ženu stává nejnebezpečnějším místem v moderní společnosti namísto toho, aby byl oázou jistoty a štěstí (Giddens, 2005, s. 177).

„Domácím násilím rozumíme veškeré akty fyzického, sexuálního, psychického či ekonomického násilí, k němuž dochází v rodině nebo domácnosti, anebo mezi bývalými či stávajícími manželi či partnery, bez ohledu na to, zda pachatel sdílí nebo nesdílí společnou domácnost s obětí. Jedná se o chování, které u jednoho z partnerů způsobuje strach z druhého. Skrze užití moci, kterou tento strach poskytuje, kontroluje násilný partner chování toho druhého. Většinu obětí domácího násilí tvoří ženy, přičemž pachatelé jsou obvykle jejich současní i bývalí partneři (dochází ale i k násilí na dětech, seniorech, násilí žen proti mužům či k násilí v homosexuálních vztazích). Domácí násilí se objevuje napříč sociálními vrstvami, nezávisle na vzdělání, ekonomické situaci, rase či příslušnosti k etnickým skupinám.“ (ROSA, 2022, online).

Ženy si postupně vytvoří určitou strategii ke zvládnání domácího násilí a rozvine se u nich tzv. syndrom týrané osoby. Ten má dle Ševčíka tyto projevy: symptomy posttraumatické stresové poruchy, naučená bezmocnost, sebezničující zvládací strategie, popírání viny útočnicka, bagatelizace následků, popírání viktimizace, odmítání možnosti pomoci (Ševčík, 2011, s. 44-45).

Dle studie AV ČR zažije některou z forem domácího násilí za svůj život 38 % žen. Je vysoký podíl žen-obětí, které žijí v ekonomické závislosti na svém partnerovi a to 37,86 % (ROSA, 2022, online).

Ekonomicky závislá žena na svém násilnickém partnerovi či manželovi se ocitá ve velmi těžké situaci, setrvává v patologickém vztahu a očekává změnu chování partnera. Bojí se nejistoty, kterou by přinesl odchod od partnera.

Takovéto ženy lze považovat za latentní bezdomovkyně. Jako první po ztrátě domova volí strategii přebývání u dalších členů rodiny, příbuzných a přátel, skrývají tak svoji situaci. Následně volí rychlé vyhledávání nového partnera a přistěhování se, čímž svoji situaci na nějaký čas vyřeší, ale bludný kruh, ve kterém se ocitají, je stále přítomen.

Jako další specifický faktor bezdomovectví žen lze zařadit duševní onemocnění. Marek a kol. v publikaci popisují, že lidé bez domova jsou jedenáctkrát častěji postiženi duševní poruchou než běžná populace. Studie je ukazují že, mezi nejčastější duševní choroby u bezdomovců patří závislosti, psychotická onemocnění, depresivní a úzkostné poruchy, posttraumatická stresová porucha, pokusy o sebevraždu, poruchy chování, poruchy osobnosti. Velmi častá je také komorbidita neboli kombinace duševních poruch. U mužů jde nejčastěji o kombinaci poruchy osobnosti se závislostí a u žen zase o kombinaci úzkostně-depresivních poruch a závislostí. Dále uvádějí, že nejčastěji získaná duševní porucha v prostředí ulice je patrně závislost na alkoholu (Marek a kol., 2012, s. 42).

Velká část lidí bez domova pravděpodobně měla nějaké duševní obtíže ještě, než se ocitli na ulici. Tyto duševní problémy se patrně podílely na tom, že se jedinec ocitl bez domova, jelikož neléčené psychické nemoci mohou vést k poruchám sociálního fungování, k sociální izolaci, sociálnímu vyloučení a k bezdomovectví. Jedná se o primární příčiny bezdomovectví a zároveň bariery reintegrace.

Dle Marka a kol. se mezi ženami bezdomovkyněmi objevuje více poruch nálady, ale i psychotických onemocnění než mezi muži. Například deprese je u žen diagnostikována dvakrát častěji, což je pravděpodobně také dáno větší důvěrou žen vyhledat psychologickou pomoc. To, co je u muže kvalifikováno jako agresivita, je v případě ženy řazeno k hysterii nebo neuróze. Podíl žen bezdomovkyň s psychiatrickou diagnózou je čtyřikrát vyšší než u mužů bezdomovců. Zdá se, že psychiatrická diagnóza je jednou z hlavních příčin bezdomovectví žen (Marek, a kol., 2012, s. 109).

Dalším specifickým faktorem souvisejícím se ztrátou domova žen je ekonomická situace a chudoba žen, která souvisí s postavením žen ve společnosti. Ženy jsou ohroženy chudobou a sociálním vyloučením víc než muži, a to v důsledku fenoménu genderové nerovnoprávnosti, která probíhá na všech úrovních. Nerovné postavení žen ve společnosti je dáno dlouholetou tradicí patriarchálního uspořádání společnosti založené na genderových stereotypch a rolích.

S touto problematikou souvisí již zmiňovaná feminizace chudoby neboli „*zvyšující se výskyt a převaha chudoby mezi ženami ve srovnání s muži jakožto důsledek strukturální diskriminace, která ovlivňuje životy žen a projevuje se nižšími platy, nižšími důchody, menším množstvím výhod atd.*“ (EIGE, ©2022, online).

Feminizace chudoby je tedy klíčovým problémem a manifestací nerovnosti žen ve společnosti. Chudobou mohou být zasaženy ženy po rozvodu, matky samoživitelky, seniorky, osamělé ženy, ženy, které jsou oběťmi domácího násilí.

Ženy se potýkají s diskriminací na trhu práce, kdy často disponují nižšími platy než muži. Nejedná se však pouze o diskriminaci na trhu práce, ale podstatnou roli hrají také genderové stereotypy. Typické je genderové dělení práce na tradičně mužské a ženské zaměstnání.

Dále je stereotypně (tradičně) muž považován za živitele rodiny, zatímco od ženy se očekává, že bude pečovat nejen o domácnost a o děti, ale i o vydělávajícího muže. Ženy představují nejvíce ohroženou skupinu sociálním vyloučením a bezdomovectvím, jelikož jsou zatíženy hluboce zakořeněnými stereotypy, což se odráží jak na strukturální, tak individuální úrovni.

Z výzkumu, který realizovala Armáda spásy ČR, mezi ženami bez domova v roce 2014 vyplynuly dvě hlavní příčiny bezdomovectví, a to důvody finanční a partnerské. Celkem 57 % respondentek uvedlo jako důvod ztráty domova neschopnost hradit náklady spojené s bydlením, nejvíce rizikovou skupinou pro ztrátu bydlení jsou ženy s vyšším počtem dětí a s nižším vzděláním, další hlavní příčinou byly problémy partnerské, které označilo celkem 26 % respondentek (rozchod, rozvod, násilí atd.), (Armáda spásy, 2022, online).

Problémem je také to, že mnoho žen, které se dostanou do tíživé životní situace, která může vést až ke ztrátě domova, nezná svá práva a možnosti pomoci. Takovéto ženy nevědí, na co mají ve své situaci nárok a kde mohou své nároky uplatňovat.

Mezi specifické faktory vedoucí ke ztrátě domova žen lze tedy zařadit rozpad vztahu či rozvod, domácí násilí, psychické obtíže žen; zejména depresivně úzkostné poruchy v kombinaci se závislostí na alkoholu, chudoba žen a ekonomická nouze v důsledku genderové nerovnosti, neznalost možností sociální pomoci pro ženy v nouzi.

Nejvíce zranitelnou skupinu žen, která je ohrožená bezdomovectvím, tvoří dle Hassové staré ženy, osamělé ženy, ženy po rozvodu, ženy, které jsou oběťmi domácího násilí, živitelky rodin s nezaopatřenými dětmi, ženy živící se prostitucí apod. (Haasová, 2010, s. 15).

Tyto ženy disponují nízkými příjmy a potýkají se s absencí podpůrných sítí. Na tyto ženy dopadají sociální rizika nejvíce. Rizikovou skupinou jsou také mladé ženy, které vyšly z dětského domova, a ženy propuštěné z vězení. Tato skupina žen je zatížená tzv. institucionálními faktory.

Hradečtí uvádí, že se čím dál častěji objevují mezi lidmi bez domova velmi mladé dívky. Přicházejí například z dětských domovů, výchovných ústavů či z domova, který opustily dobrovolně, nebo z něj byly vyhnány. Netuší, že ulice, na kterou se vydaly, je ještě více rozloží, invalidizuje a možná i zničí. Jsou soustředěné na sebe, zahleděné do propasti svých ideálů. Neuvědomují si zcela skutečnost, tedy okolnosti, které vlastně život na ulici přináší (Hradečtí 1996, s. 42).

Ohroženou skupinu také tvoří ženy, které se potýkají s duševním onemocněním. Jak uvádí Marek a kol., podíl žen bezdomovkyň s psychiatrickou diagnózou je čtyřikrát vyšší než u mužů bezdomovců (Marek a kol., 2012, s. 109).

3.3 Rizikové faktory života žen na ulici

Ženy jsou zranitelnější bytosti, pro ženu znamená prostředí ulice větší nebezpečí než pro muže. Na ulici jsou vystaveny rizikovým faktorům. Jedná se o násilí v podobě sexuální, fyzické, verbální. Pro ženu je náročnější se s těmito riziky vypořádat.

„Drtivá většina žen bez domova zažila násilí na vlastní kůži a třeba právě na útěku před ním o domov přišla. Ty, které jej nezažily, mohly být alespoň jeho svědkem. Když se ocitnou na ulici, jejich situace se z pravidla ještě zhorší. Okradení, napadení, sexuální obtěžování a nevyžádaná pozornost jako by se s ženstvím na ulici snoubila.“ (Hetmánková, 2013).

Typickým jevem je, jak popisuje Marek a kol., že pokud se žena objeví na ulici mezi bezdomovci, muži na ulici ji mají tendenci ochraňovat a za to mohou vyžadovat sexuální uspokojení. O bezdomovkyně je na ulici velký zájem, protože poptávka po vztahu v tomto prostředí zdaleka přesahuje nabídku (Marek, a kol. 2012, s. 107).

Ženy bývají na ulici vystaveny fyzickému, verbálnímu a sexuálnímu násilí. Z toho důvodu často volí partnerský vztah, aby je muž chránil.

Mikulášek ve svém výzkumu prezentuje, že většina žen, na rozdíl od mužů, žije v partnerském vztahu. Mladé ženy častěji střídají vztahy a vybírají si partnery s vyšším společenským statutem v rámci této subkultury. Starší ženy udržují dlouhodobý vztah. Typické je v takových vztazích genderové rozdělení rolí. Například muži zajišťují místo přespání, peníze, jídlo. Žena má na starost vaření, pořádek (Mikulášek, 2010).

Jedním z dalších rizik, se kterým se ženy bez domova mohou setkat, je nechtěné těhotenství. Marek a kol. zmiňují stereotyp sociálních pracovníků, kteří se zaměřují na sexuální chování žen, neboť chtějí zabránit jejich nechtěnému těhotenství.

Lze říct, že bezdomovkyně jsou chráněny jako potenciální matky. V tomto ohledu je rizikové sexuální chování ženy ve srovnání s muži více stigmatizující; zatímco muž mnohdy neví, že s někým čeká dítě, žena musí dítě donosit a pak se o dítě, pokud možno starat (Marek a kol., 2012, s. 107).

Dalším rizikovým faktorem je prostituce jako zdroj obživy. Prostituce jako zdroj příjmů se může týkat i žen, které přístřeší mají. Takovéto ženy, často matky samoživitelky jsou v těžké ekonomické situaci a sociální pomoc státu je nedostatečná, v zoufalství volí tuto alternativu, která jim zajišťuje příjmy.

Častým jevem je také to, jak popisuje Hradecký a kol., že ženy na ulici se v důsledku prostředí přizpůsobí mužům bezdomovcům. Stává se, že ženy zhrubnou, výrazně zdrsní. Tělesně i mentálně se připodobňují mužům, kteří v této subkultuře dominují. Často zcela rezignují na svůj zevnějšek a péči o sebe (Hradecký a kol., 2007, s.). Toto přizpůsobení lze vykládat, kromě rezignace, jako výraz obranného mechanismu žen, jak čelit a obstát drsnému prostředí ulice.

3.4 Prevence a koncept Housing First

Prevence znamená předcházet. Dle Hradeckých je základním jádrem prevence všech sociálně patologických jevů funkční rodina, která zajišťuje harmonické a láskyplné zázemí. Pevná a fungující rodina, která je schopna vytvářet svým dětem harmonické prostředí domova, přináší záruku zdravé budoucí generace, její podpora je velmi důležitá (Hradeckí, 1996, s. 54). Bohužel však existuje mnoho dysfunkčních rodin, které nejsou schopny zajistit svým dětem dobrý start do života. Jedinci z nefunkčních rodin jsou zatíženi špatnými vzorci chování a jsou ohroženi celou řadou negativních společenských jevů, a také duševními obtížemi, které se k dysfunkčnímu rodinnému zázemí vážou.

Jedná se o začarovaný kruh, kdy se často v rodinách z generace na generaci přenášejí dysfunkční vzorce chování.

Prevence představuje stěžejní součást boje s problematikou bezdomovectví. Klíčovým aspektem prevence bezdomovectví je snaha o zachování lidské důstojnosti a podpory integrace jedince ve společnosti.

Průdková a Novotný uvádějí, že: „*předcházet bezdomovectví je efektivnější, rozumnější, finančně méně nákladné a v neposlední řadě mnohem humánnější než řešit následky ztráty domova*“ (Průdková, Novotný, 2008, s. 63).

Problémem je, že v České republice prevence bezdomovectví není účinně a systémově řešena. Teprve až v roce 2013 byla vydána *Koncepce prevence a řešení problematiky bezdomovectví v ČR do roku 2020*. Dalším úskalím, jak uvádí tento dokument, je skutečnost, že bezdomovectví není dosud v České republice systematicky ani legislativně definováno. Tato koncepce má přinést změnu současného stavu; zasazuje se o prosazení širšího, procesuálního pohledu na problematiku bezdomovectví a nutnosti jejího komplexního a koordinovaného řešení (MPVS, 2013). Otázkou zůstává, do jaké míry je tato koncepce účinná a v praxi realizovatelná.

V České republice prevence bezdomovectví a obecné řešení této problematiky naráží na řadu bariér. Jak uvádějí Marek, a kol., současný systém sociálních služeb je zaměřen zejména na lidi, kteří potřebují akutní pomoc a podporu (terénní sociální práce, nízkoprahová denní centra, noclehárny, azylové domy). Mimo zůstávají jedinci ohroženi bezdomovectvím a ti, kteří se z ulice sice dostali, ale existuje u nich riziko selhání (Marek a kol., 2012, s. 145).

Efektivní prevence bezdomovectví znamená v rámci sociální politiky garantovat pomoc sociálně znevýhodněným osobám a pracovat s ohroženými jedinci. Zejména jim poskytnout pomoc dříve, než přijdou o přístřeší. Prevence je obecně mnohonásobně levnější než řešení důsledků jakéhokoliv sociálně negativního jevu.

Marek a kol. upozorňují, že otázka bezdomovectví je v České republice dlouhodobě opomíjena a zanedbávána. Mnoho klientů není schopno se vrátit do běžného života kvůli absenci dlouhodobých podpůrných programů a koncepcí. Důležité je vybudování komplexního systému služeb, který by propojoval prevenci, sociální a návazné služby zacílené na primární, sekundární i terciární příčiny bezdomovectví.

Prevence se obecně dělí na primární, sekundární a terciární. V souvislosti s prevencí bezdomovectví Marek a kol. uvádějí, že primární prevence je založena na obecné prevenci, tedy na osvětové a informační činnosti, upozorňují na absenci tohoto stupně prevence.

Sekundární prevence spočívá v pomoci jedincům, kteří už řeší akutní obtíže, které by ke ztrátě domova mohly vést. Takové obtíže jsou nejčastěji spojeny s neschopností hradit náklady spojené s bydlením.

Terciární prevence představuje vznik dostupného bydlení pro sociálně znevýhodněné osoby anebo pro osoby nacházející se v akutní krizi, jenž je spojená se ztrátou bydlení v důsledku rozpadu manželství, návratu z výkonu trestu odnětí svobody či v důsledku ústavní výchovy anebo léčby. (Marek a kol., 2012, s. 144 -145).

Obecně lze tedy za klíčové v rámci prevence bezdomovectví považovat na prvním místě fungující rodinu a její podporu. Dále edukační činnost věnující se problematice bezdomovectví, větší dostupnost sociálního bydlení, zacílení pomoci na osoby, které prošly ústavní výchovou nebo léčbou a osoby, které se vrací z výkonu trestu. Stěžejním je pak zejména práce sociální politiky státu a vytvoření fungujícího, dlouhodobého a komplexního řešení bezdomovectví.

Existuje již zmiňovaná *Koncepce prevence a řešení problematiky bezdomovectví v ČR do roku 2020*, kterou vydalo MPSV. V rámci tohoto dokumentu byl vytvořen *Komplexní model práce s bezdomovci*.

Komplexní model práce s bezdomovci představuje východisko pro ucelené chápání a přístup k bezdomovectví ve všech fázích jeho procesu, od ohrožení přes sociální vyloučení až po návrat do obvyklého životního stylu, tedy po bydlení. V rámci tohoto modelu je nahlíženo na proces bezdomovectví z hlediska prevence, aktuální pomoci a (znovu)začlenění. Tento model si klade následující cíle:

- **podpora prevence a možností sociálního začlenění bezdomovců** do standardního způsobu života, tedy do existence s bydlením, za něž převezmou plnou odpovědnost;
- **doplnění a ustálení sítě služeb** až do mezioborové úrovně (od prevence přes sociální služby podle zákona 108/2006 Sb., o sociálních službách, a další mezioborové služby, jako jsou služby pro rodiny a děti, zdravotní služby, služby zaměstnanosti aj.) přes bydlení s podporou až samostatné bydlení;
- **rozšíření současné podoby sociální práce s bezdomovci prostupného bydlení tzv. Housing Ready o koncept zaměřený nejprve na bydlení tzv. Housing First** (MPSV, 2013, s. 11).

Poslední cíl výše uvedeného modelu klade důraz na rozšíření současného konceptu práce s lidmi bez domova (koncept prostupného bydlení) o koncept zaměřený nejprve na bydlení neboli Housing First. Současné způsoby řešení bezdomovectví lze rozdělit, do dvou základních přístupů: *Prostupné bydlení* (Housing Ready) a *Bydlení především* (Housing First), přičemž je uplatňován zejména jen koncept Housing Ready. Platforma pro sociální bydlení vysvětluje tyto dva přístupy: „**Přístup prostupného bydlení je založen na myšlence, že osoby bez domova je potřeba na bydlení nejprve připravit. Získání standardního bydlení je až posledních krokem v několikastupňovém systému, kterým musí uchazeč nejprve projít a splnit všechny potřebné požadavky. Tyto stupně jsou minimálně následující: 1) krizové bydlení - noclehárny, azylové domy; 2) bydlení v tréninkových bytech; 3) standardní bydlení. Standardní bydlení je u tohoto přístupu cílovým stavem. Základní myšlenkou historicky mladšího přístupu Bydlení především (Housing First) je princip potřeby místo principu zásluhovosti. Standardní bydlení je poskytnuto rychle a bez přípravy a zároven, během a po zabydlení, je uživatelům poskytována flexibilní podpora formou sociální práce zaměřená na udržení bydlení a podporu v řešení dalších problémů. Standardní bydlení je zde výchozí stav.**

Koncept Bydlení především je vytvořen pro osoby, které potřebují intenzivní sociální podporu, aby byly schopné opustit situaci bezdomovectví. Mezi cílové skupiny, kterým Bydlení především pomáhá, patří lidé bez domova s vážným duševním onemocněním či vážnými diagnózami, drogově či alkoholově závislí lidé bez domova a dále lidé bez domova ve špatném zdravotním stavu, s omezujícími chorobami a postiženími. Bydlení především se ukázalo být efektivní také pro osoby, které zakoušejí dlouhodobé či opakované bezdomovectví a které navíc postrádají i sociální podporu, tzn. pomoc přátel či rodiny, a nejsou součástí žádné komunity. Ve Spojených státech a Kanadě jsou programy Bydlení především využívány také rodinami a mladými lidmi.“ (Platforma pro sociální bydlení, 2022, online).

Dále Platforma pro sociální bydlení uvádí základní principy konceptu *Bydlení především*:

1) Bydlení jako lidské právo – bydlení je poskytnuto spíše v první než poslední řadě a bez jakéhokoliv očekávání, že se osoba bez domova bude chovat určitým způsobem, podstupovat léčbu, nebo se vyvaruje konzumace alkoholu či užívání drog předtím, než je jí poskytnuto bydlení. Bydlení především nepracuje s předpokladem, že si lidé bez domova právo na bydlení musí zasloužit nebo že si musí zasloužit v zajištěném bydlení setrávat.

2) Možnost volby a kontroly pro uživatele služeb – lidem využívajícím službu Housing First by mělo být nasloucháno a jejich názory by měly být respektovány. Klienti primárně rozhodují o svých potřebách a způsobech jejich naplnění. Podpora je vždy silně individualizovaná, pracovníci klientům vnímavě naslouchají a soustředí se na objevení a rozvoj jejich silných stránek.

3) Oddělení podpory a bydlení – Housing First zajišťuje, že právo na bydlení, jeho získání a udržení není podmíněno požadavkem, např. aby klient podstoupil léčbu. V praxi to znamená, že bydlení je nabízeno i v případě, kdy daná osoba nepřestává požívat alkohol, nepodstupuje psychiatrickou léčbu, nehledá práci, nechce podstoupit oddlužení či odmítá jiné formy podpory. Klient však může o bydlení přijít, pokud nedodrží pravidla nájemní smlouvy.

4) Zaměření na zotavení - Tým podpory se zaměřuje na celkové zotavení jednotlivců. Zotavení není v Housing First vnímané jako vymizení příznaků nemocí, závislostí a problémů, ale možnost žít spokojený a naplněný život případně i s těmito příznaky. To zahrnuje jeho fyzické i duševní zdraví, míru jeho sociální podpory (od partnera, rodiny či přátel) a míru jeho sociální integrace, tzn. zda je součástí komunity, má náplň volného času, může realizovat svoje koníčky a podílí se aktivně na společenském dění.

5) Harm reduction – Harm reduction je přístup, jehož cílem není nutně eliminovat veškerou konzumaci drog a alkoholu, ale zredukovat újmu, kterou tyto látky způsobují, a dále pomoci dané osobě omezit a udržet konzumaci těchto látek pod kontrolou. Pokud si daná osoba přeje abstinovat, přístup harm reduction jí to může pomoci uskutečnit, avšak harm reduction také pracuje s konzumenty a podporuje omezení konzumace drog a alkoholu. Harm reduction je tak hodnotově v souladu s principem klientovy volby a sebeurčení.

6) Aktivní zapojení bez donucení - V rámci tohoto principu je kladen důraz na pozitivní snahu zapojit osoby ve službách Housing First do poskytování pomoci, kterou potřebují. Klienti se maximálně zapojují do rozhodování o svém životě a jeho směřování. Tým podpory zároveň nerezignuje v situacích, kdy je ohroženo klientovo bydlení.

7) Individuální plánování – Služby Housing First organizují podporu a péči týkající se dané osoby na základě jejich individuálních potřeb a přání. Klienti jsou povzbuzováni a

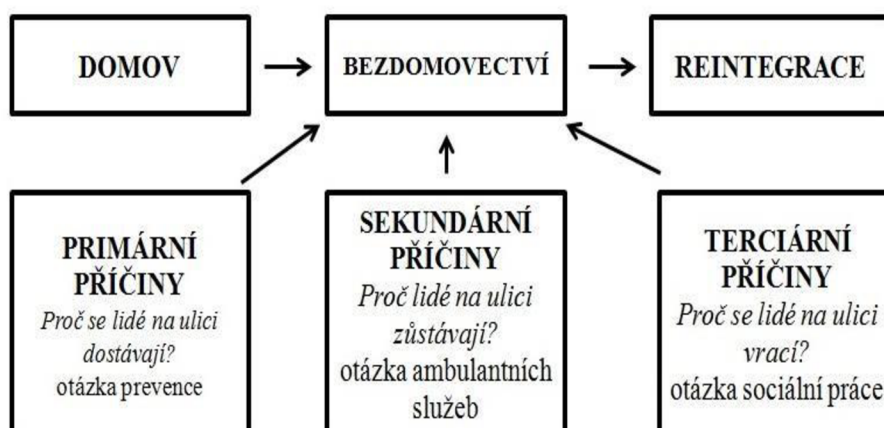
podporování v tom, aby si sami zvolili způsob života. Individuální plánování vychází z přístupů zaměřených na člověka. Individuální plán se může týkat jakékoliv oblasti života. Tým Housing First podporuje klienty v jejich rozvoji, sociální integraci, navazuje je na další sociální služby a možné zdroje neformální podpory. **8) Individuální flexibilní podpora na tak dlouho, jak je potřeba.** Flexibilita zahrnuje i to, že se pracovník přizpůsobuje dennímu režimu klienta, dochází za ním do domácnosti nebo se ním setkává jinde mimo kancelář (Platforma pro sociální bydlení, 2022, online).

3.5 Problém reintegrace

Pojem *reintegrace* Matoušek vymezuje jako snahu o resocializaci člověka, který je sociálně či zdravotně znevýhodněný, do majoritní společnosti a pracovního procesu. Reintegrace představuje opak sociálního vyčleňování (Matoušek, 2008, s. 79).

Bariery reintegrace, tedy překážky či vlivy, bránící v návratu do běžného života, lze opět dělit na individuální a strukturální. Z psychosociálního hlediska pak roli hraje osvojení bezdomoveckého života a identifikace s rolí člověka bez přístřeší, kdy jedinec začne tento nový život vnímat jako vlastní a jako normu.

V souvislosti s reintegrací Marek a kol., kladou důraz na sekundární a terciární faktory: „Často se stává, že lidé zůstávají na ulici z jiných důvodů, než z jakých se sem dostali. V rámci bezdomovecké epizody není až tak důležité hledat, co se přesně stalo v době, kdy se klient stal bezdomovcem (primární příčiny), protože s tím se nedá nic udělat. Mnohem významnější je zjistit, proč na ulici zůstává (sekundární příčiny) nebo proč se na ulici vrací (terciární příčiny)“ (2012, s. 18-19).



(Marek a kol., 2012, s. 18-19).

Typické bariéry, ovlivňující reintegraci „*mohou být v konečném důsledku jak primárními, tak sekundárními i terciárními příčinami bezdomovectví,*“ uvádí Marek a kol. (2012, s. 21). Roli hraje splynutí jedince se samotným životem bez domova, tento faktor lze považovat za klíčovou překážku zamezující v návratu do běžného života, která vzniká adaptací na samotný život bez domova. Lidé žijící na ulici se postupně adaptují na tento způsob žití. U těchto lidí dojde k identifikaci s jejich novou rolí a životem. Proces splynutí s novou rolí a životem na ulici brání lidem bez domova v reintegraci do běžného života.

Marek a kol. odkazují na Hanse Selyeho, který se věnoval vlivu stresu na lidský organismus. Selye zkoumal adaptaci organismu na dlouhodobý stres, průběh adaptace nazval *obecný adaptační syndrom* a adaptaci na stres rozdělil do tří fází- do fáze alarmující, odporu a rezignace. Autoři zkoumající problematiku bezdomovectví s touto teorií inspirovali a typický proces adaptace na stav bezdomovectví - obecný adaptační syndrom - rozdělili na tři stejně pojmenované fáze: **alarmující, odporu a rezignace** (Marek, a kol., 2012, s. 103).

Alarmující stadium adaptace bezdomovectví začíná ztrátou bydlení, kdy jedinec vnímá ztrátu zázemí jako traumatickou událost. Antiidentifikace se subkulturou bezdomovců může být důvodem, proč jedinec odmítá využít pomoci sociálních služeb. Tato fáze (alarmující stadium adaptace) může trvat jeden až dva měsíce. Jedná se o nejvíce stresové stádium. Jedinec je přesvědčen, že se jedná o přechodné období jeho života (Marek, a kol., 2012, s. 103).

Po několika měsících se jedinec dostává do **stadia odporu**. V této fázi vnímá ulici stále ještě jako provizorium. Postupně dochází k tzv. chronifikaci bezdomovectví, kdy se bezdomovci učí jeden od druhého, jedinec se postupně adaptuje na život na ulici. Mechanismy, které zabraňují identifikaci s rolí bezdomovce, postupně slábnou (Marek, a kol., 2012, s. 105).

Po několika letech jedinci získávají jistotu a vyšší postavení v bezdomovecké subkultuře a dokážou v tomto prostředí dobře orientovat. Zároveň dochází k osobnostní devastaci a přichází **stadium rezignace**. Hlavním znakem rezignace u lidí bez domova je přijetí, že ulice je jejich „domovem“, nikoliv provizoriem. V souvislosti s rezignací Marek a kol. odkazují na Seligmána a jeho syndrom naučené bezmocnosti. Seligman zjistil, že když zvíře po několika pokusech zjistí, že není schopno ovlivnit, zda dostane elektrický šok, rezignuje a už se nesnaží na svém stavu něco změnit. Stejně tak lidé bez domova často po neúspěšných pokusech o změnu rezignují a zároveň mohou vnímat možnost jakékoliv změny jako negativní a stresující faktor (Marek, a kol., 2012, s. 106).

Vágnerová také upozorňuje na syndrom naučené bezmocnosti. Postoj naučené bezmocnosti je charakteristický rezignací, apatií a fatalismem. Jedinec nemá příliš velké naděje do budoucna a uvědomuje si, že sociálně selhal. Dlouhodobé citové strádání vede k náhradnímu uspokojování na úrovni nižších potřeb (Vágnerová, 2014, s. 692).

„Platí pravidlo, že čím déle je jedinec na ulici, tím je propast mezi ním a společností větší.“ (Marek a kol., 2012, s. 61). Přijetí nové role bezdomovce a života na ulici za vlastní je možná nejvíce klíčová bariéra, která zamezuje návrat do běžného života.

3.6 Možnosti pomoci ženám bez domova

Dle Vágnerové je typický ambivalentní postoj společnosti k lidem bez domova kombinací odporu a soucitu (Vágnerová, 2008, s. 755).

U ženského bezdomovectví toto platí dvojnásobně. Ženské bezdomovectví často v lidech budí daleko negativnější pocity a kritičtější postoje než to mužské. Samotné označení *bezdomovkyně* anebo pohled na ženu na ulici je často pro společnost výrazem selhání, neschopnosti, „špinavosti“.

Toto sociální stigma je pro ženu traumatizující. Výstižně konstatuje Hetmánková (2013, s. 7): „*Bariérou pomoci ženám bez domova je tak samotný stav ‚bezdomovectví‘ a stigma, které s termínem pojí. Ohleduplné a citlivé použití terminologie, stejně tak důstojná komunikace s ženami bez domova ze strany poskytovatelů služeb, úřadů, zdravotníků i policie, je klíčem k účinné pomoci ohroženým ženám.*“

Dle Listiny základních práv a svobod Čl. 30. odst. 2. Listiny: „*Každý, kdo je v hmotné nouzi, má právo na takovou pomoc, která je nezbytná pro zajištění základních životních podmínek.*“. Toto garantování se realizuje prostřednictvím těchto zákonů: Zákon č. 111/2006 Sb., o pomoci v hmotné nouzi, Zákon č. 117/1995 Sb., o státní sociální podpoře, Zákon č. 108/2006 Sb., o sociálních službách.

Sociální služby poskytované lidem bez přístřeší vycházejí ze zákona o sociálních službách (zákon č. 108/2006 Sb.). Jedná se o **sociální poradenství, sociální péči a sociální prevenci**. Sociální služby se poskytují jako **služby pobytové, ambulantní** nebo **terénní**. Při poskytování služeb je kladen důraz na rozvoj samostatnosti osob a motivaci se aktivně podílet na činnostech, které vedou k sociálnímu začleňování a řešení jejich nepříznivé sociální situace. Na potřeby osob bez domova reagují zejména tyto sociální služby:

- **nízkoprahová denní centra,**
- **noclehárny,**
- **azylové domy poskytující pobytové služby na přechodnou dobu osobám v nepříznivé sociální situaci spojené se ztrátou bydlení,**
- **domy na půl cesty,**
- **terénní programy.**

Existují některé další služby, které jsou poskytovány s cílem zabránit sociálnímu vyloučení: **sociální rehabilitace, sociálně aktivizační služby pro rodiny s dětmi, kontaktní centra** (MPSV, 2013, s. 33-34).

Bezdomovectví žen má svá specifika a vyžaduje tak i specifický sociální přístup. Mnoho žen je skrytými bezdomovkyněmi, aby se vyvarovaly hodnocení společnosti, která má tendenci je hodnotit mnohem přísněji a kritičtěji než mužskou část bezdomovecké populace. Dalším důvodem ke skrývání můžou být také rizikové faktory ulice.

V České republice existují například tato specializovaná zařízení, která jsou zaměřena na ženy bez domova, které zde mohou najít útočiště v komunitě žen a navázat nové vztahy a získat nové možnosti, jak řešit svou nepříznivou situaci.

- Noclehárna pro ženy v Litoměřicích
- Azylový dům a noclehárna pro ženy Opava
- Noclehárna pro ženy Charita v Olomouci
- SKP Centrum – Noclehárna pro ženy Pardubice
- Slezská diakonie – Noclehárna ženy Frýdek Místek
- Komunitní centrum Jako doma – Homelike, o.p.s. v Praze

Komunitní centrum Jako doma realizovalo také projekt *Jídelna kuchařky bez domova*, což je projekt zaměřený na zaměstnávání a aktivizaci žen bez domova (Azyláky, 2022, online).

Organizace *Jako doma* je zatím jedinou organizací v České republice, která je primárně zaměřena na bezdomovectvím žen. Cílem této neziskové organizace je budovat: „společnost, kde každý má možnost důstojně bydlet a kde nejsou sociální a genderové nerovnosti. Našimi prostředky jsou partnerství a participace, empowerment (posílení), vytváření bezpečného prostředí, genderová citlivost a spolupráce lidí s domovem a bez domova.“

Organizace se snaží o

- odstraňování nerovností, s nimiž se potýkají ženy se zkušeností bezdomovectví,
- vytváření podmínek pro využití potenciálu žen v sociální tísní/ bez domova,
- zvyšování kvality života žen v sociální tísní/ bez domova,
- rozvoj občanské angažovanosti žen v sociální tísní/ bez domova,
- zapojování žen v sociální tísní/ bez domova do aktivit organizace,
- rozvoj poznání v oblasti ženského bezdomovectví, včetně participativních přístupů,
- podpora solidarity ve společnosti, a specificky mezi znevýhodněnými lidmi,
- destigmatizace bezdomovectví,
- prevence bezdomovectví,
- prevence genderově podmíněného násilí a pomoc v případech, kdy k němu dochází (Jako doma, 2022, online).

Zakladatelky této organizace vnímaly nedostatky v sociální péči zaměřené na ženy. Skutečnost, že sociální služby nejsou na potřeby žen bez domova dostatečně a vhodně uzpůsobeny, je motivovala k založení této neziskové organizace. Ženské bezdomovectví je specifické, je nutné na tato specifika reagovat.

Ženy, které se potýkaly či potýkají s bezdomovectvím, se také často setkaly s násilím. *„Násilí může být důvodem, proč ztratily domov – utekly z násilného vztahu (partnerského, mezigeneračního). Je ale také často průvodcem bezdomovectví – ať už je to násilí ze strany mužů v podobné situaci, veřejnosti nebo institucí“* (Jako doma, 2022, online).

Takovéto ženy se pak mohou vyhýbat pomoci sociálních služeb, aby se nevystavovaly nepříjemnému jednání, kdy často mohou mít pocity ponížení. Sociální služby častou nejsou schopny dostatečně citlivě s ženami jednat, vhodně reagovat a následně účinně pomoci.

„Řešení traumat a psychických následků násilí ženy navíc odsouvají do pozadí – nejdříve musejí vyřešit palčivější problémy: co budou jíst, kde budou spát, jak zaopatřit své děti.“ (Jako doma, 2022, online).

Dalším specifikem je skryté či neviditelné bezdomovectví, které je pro ženy typické. Tyto ženy mohou přespávat u známých, přežívat na ubytovnách či v azylových domech. „*Nejsou tedy „vidět“ na ulici. Jejich situace je však stejně nejistá. Někdy je i uvrhává do pozice závislosti na těch, kdo jim bydlení poskytují. Možnost mít kde přespát si tak musejí zasloužit třeba různým posluhováním v domácnosti, sexem nebo sháněním drog.*“ (Jako doma, 2022, online).

Dalším typickým aspektem žen v sociální nouzi je mateřství. Žena bezdomovkyně se může ocitnout v těžké roli, kdy se musí v takto sociálně ztížených podmínkách starat o dítě, což často není možné. Ženám bez domova jsou však děti často odebrány, což je velice traumatizující. Citlivé téma je také menstruace žen na ulici.

„*Ženám bez přístřeší byly děti často odebrány, což je pro řadu matek traumatizující. Často zažívají pocity ztráty, studu a hanby, že nedokázaly být dobrou matkou a o své děti se postarat. Těhotenství, antikoncepce, a i celkově hygiena při menstruaci na ulici jsou specificky ženská témata.*“ (Jako doma, 2022, online).

„*Ženy bez domova se setkávají s řadou stereotypů a diskriminačního jednání. Kromě těch zmíněných, které ženy stavějí do role sexuálního objektu, snadného a povoleného terče násilí či do role matky, jsou to to třeba představy o vhodných zaměstnáních pro ženy a výše platu. Ženy bez domova tak zřídka nacházejí zaměstnání, které by jim pomohlo dostat se z nouze – pracují, ale stále si nemohou dovolit platit nájem. Setkávají se ale také se stereotypy a diskriminací na základě rasy či národnosti a na základě sociálního a ekonomického statusu.*“ (Jako doma, 2022, online).

Všechna tato výše zmíněná specifika ženského bezdomovectví vyžadují speciální, citlivý přístup pomoci, což organizace *Jako doma* poskytuje. Je důležité, aby alespoň v každém kraji v České republice existoval projekt (organizace) tohoto typu, který reaguje na specifické potřeby žen, které jsou v sociální tísní, či přímo již domov ztratily.

4 Výzkumné šetření

V první až třetí kapitole této bakalářské práce byly popsány teoretické poznatky z odborných zdrojů týkající se fenoménu bezdomovectví, především pak byla snaha přiblížit problematiku sociálně vyloučených žen bez přístřeší.

Tato část bakalářské práce je empirickou částí a přináší vlastní výzkumné šetření. Kapitola představuje zvolený druh a metodu výzkumného šetření, cíl výzkumného šetření, hlavní výzkumnou otázku a dílčí výzkumné otázky, z nichž byly vytvořeny tazatelské otázky pro respondentky. Dále je zde představen výzkumný vzorek respondentek a průběh vlastního výzkumného šetření.

4.1 Zvolený druh a použitá metoda výzkumného šetření

Tato bakalářská práce se snaží přiblížit a proniknout do problematiky bezdomovectví, především pak do problematiky žen v sociální tísní, které se potýkají se ztrátou domova. V praktické části této práce je snaha proniknout do úskalí konkrétních žen, do jejich životní situace. Z toho důvodu jsem zvolila výzkumné šetření kvalitativního charakteru, které toto umožňuje.

Výhodou kvalitativního charakteru zkoumání je možnost proniknout blíže a hlouběji do problematiky i nitra zkoumaného, sblížit se s ním i s tématem (Bělík, Hoferková, 2016, s. 50).

Podle Hendla „je hlavním úkolem kvalitativního výzkumu objasnit, jak se lidé v daném prostředí a situaci dobírají pochopení toho, co se děje, proč jednají určitým způsobem a jak organizují své všednodenní aktivity a interakce“ (Hendl, 2005, s. 52).

Použitou metodou výzkumného šetření je interview. Jedná se o získávání dat formou polostrukturovaného rozhovoru. Jak uvádí Gavora, výzkumná metoda interview nám zachycuje nejen fakta, ale také nám umožňuje proniknout hlouběji do problematiky, získat názor, postoj respondenta; pochopit ho. (Gavora, 2010).

4.2 Cíl výzkumného šetření

Cílem výzkumného šetření je zjistit a popsat specifické faktory života žen bez domova v lokalitě Hradec Králové, a to jaké specifické faktory vedly u těchto žen ke ztrátě domova a s jakými specifickými problémy se na ulici potýkají. Dále je cílem zjistit, jak dané ženy vnímají svou životní situaci, a co by se podle nich muselo stát, aby se jejich stávající situace změnila, neboli jaké jsou bariéry vybraných žen v reintegraci.

Snahou je zjistit, jak vybrané ženy bez domova reflektují svou životní situaci, jaké byly příčiny, jež u nich vedly k bezdomovectví, s čím se na ulici potýkají a jaké jsou překážky v jejich reintegraci. Pro získání relevantních dat byl využit kvalitativní způsob zkoumání, který byl realizován prostřednictvím interview s respondentkami v lokalitě Hradec Králové.

Výzkumný cíl byl transformován do hlavní výzkumné otázky (HVO), tu jsem dále rozdělila do tří dílčích výzkumných otázek (DVO I-III) a k těm jsem následně přiřadila konkrétní tazatelské otázky (TO 1-8).

HVO: *Jaké jsou specifické faktory života vybraných žen bez domova v lokalitě Hradec Králové?*

DVO I: Jaké faktory u vybraných žen vedly ke ztrátě domova?

- TO č. 1. Jak dlouho jste bez domova a kolik vám je let?
- TO č. 2. Jaké bylo vaše rodinné zázemí v dětství a dospívání?
- TO č. 3. Jaká byla vaše sociální a zdravotní situace před ztrátou domova?
- TO č. 4. Měla jste okruh lidí (rodina, přátelé, známi), na které jste se mohla v kritické situaci obrátit?

DVO II: S jakými specifickými problémy se vybrané ženy bez domova potýkají?

- TO č. 5. Jak se podle vás liší role/pozice muže bezdomovce a ženy bezdomovkyně? Máte partnera?
- TO č. 6. Setkala jste se na ulici s nějakou formou násilí?

DVO III: Jak vybrané ženy vnímají svou životní situaci a možnost změny své stávající situace, jaké mají vyhlídky do budoucna?

- TO č. 7. Co vnímáte jako překážku, které vám brání vrátit se zpět do běžného života?
- TO č. 8. Čemu byste se chtěla věnovat, kdybyste měla domov?

Tabulka č. 1: Proměna výzkumného cíle do výzkumných otázek

Hlavní výzkumná otázka	Dílčí výzkumná otázka	Tazatelské otázky
Jaké jsou specifické faktory života vybraných žen bez domova v lokalitě Hradec Králové?	DVO I. Jaké faktory u vybraných žen vedly ke ztrátě domova?	TO 1. Jak dlouho jste bez domova a kolik vám je let?
		TO 2. Jaké bylo vaše rodinné zázemí v dětství a dospívání?
		TO 3. Jaká byla vaše sociální a zdravotní situace před ztrátou domova?
		TO 4. Měla jste okruh lidí (rodina, přátelé, známí), na které jste se mohla v kritické situaci obrátit?
	DVO II. S jakými specifickými problémy se vybrané ženy bez domova potýkají?	TO 5. Jak se podle vás liší role/pozice muže bezdomovce a ženy bezdomovkyně? Máte partnera?
		TO 6. Setkala jste se na ulici s nějakou formou násilí?
	DVO III. Jak vybrané ženy vnímají svou životní situaci a možnost změny své stávající situace, jaké mají vyhlídky do budoucna?	TO 7. Co vnímáte jako překážku, které vám brání vrátit se zpět do běžného života?
		TO 8. Čemu byste se chtěla věnovat, kdybyste měla domov?

Zdroj: Vlastní zpracování

4.3 Výzkumný vzorek respondentů

Dle Gavory je důležité vybrat vhodný vzorek zkoumaných osob. Jde zejména o to, aby vybrané osoby vhodně reprezentovaly danou populaci, protože kvalitativní výzkum se snaží o proniknutí do situace skrze individuální případy. Jedná se tedy o konkrétní případ, a ne o tvoření širokospektrálních závěrů, které jsou typické pro kvantitativní způsob zkoumání (Gavora, 2010).

Tabulka č. 2: Údaje o respondentech

Respondentka	Věk	Jak dlouho je respondentka bez domova
R 1	32	10 let
R 2	30	6 let
R 3	59	16 let
R 4	47	2 roky
R 5	29	3 roky

Zdroj: Vlastní zpracování

4.4 Průběh vlastního výzkumného šetření

Vlastní výzkumné šetření jsem zahájila během měsíce únor 2022. Rozhodovala jsem se mezi možnostmi oslovení Oblastní charity Hradec Králové, případně jiné organizace, která by mi pomohla zprostředkovat kontakt s ženami bez domova a mezi možnostmi navázání kontaktu s ženami přímo na ulici. Nakonec jsem zvolila druhou variantu a ženy jsem oslovila v jejich přirozeném prostředí, tedy přímo na ulici.

Respondentky jsem hledala v lokalitě hlavního nádraží, v blízkosti vlakové zastávky Hradec Králové a v lokalitě obchodních center, kde se osoby bez přístřeší zdržují. Do těchto lokalit jsem se vracela opakovaně a hledala ženy, které by byly ochotné poskytnout mi rozhovor. Snažila jsem se postupovat citlivě a s respektem k soukromí žen, které jsem oslovovala.

Kontakt jsem navázala celkem s 9 ženami a s 5 ženami se mi podařilo uskutečnit rozhovor. Před zahájením každého rozhovoru jsem se respondentkám představila, vysvětlila svůj záměr a motivaci a požádala je o souhlas s nahráváním rozhovoru. Než byly respondentkám pokládány samotné tazatelské otázky, snažila jsem se dané ženy poznat a navázat vzájemnou důvěru. Vybrané ženy byly ochotné a rády sdílely svůj životní příběh.

5 Analýza získaných dat

V této části bakalářské práce dochází k analýze dat, které byly získány prostřednictvím rozhovorů s vybraným vzorkem respondentek v rámci výzkumného šetření. Následující text je rozdělen do tří dílčích výzkumných otázek a souvisejících tazatelských otázek. Snahou je vyhodnotit informace z rozhovorů tak, jak mi byly jednotlivými respondentky předány.

5.1 Dílčí výzkumná otázka I.

DVO I. Jaké faktory u vybraných žen vedly ke ztrátě domova?

K této dílčí výzkumné otázce se vztahují tazatelské otázky číslo 1 až 4. Prostřednictvím těchto otázek jsem se snažila zjistit, jaké faktory nejvýznamněji přispěly ke ztrátě domova u vybraných respondentek. Snahou bylo koncipovat jednotlivé tazatelské otázky tak, aby mířily k jádru stanovené dílčí výzkumné otázky. Hned na začátku jsem zjišťovala, jak dlouho jsou vybrané respondentky bez domova a kolik jim je let. Prostřednictvím druhé tazatelské otázky jsem chtěla zjistit, z jakého rodinného (sociálního) prostředí dané ženy pocházejí. Prostor, v němž člověk vyrůstá, ho zásadně formuje a významně determinuje jeho život. Další tazatelská otázka směřovala k zjištění sociální a zdravotní situace respondentek před ztrátou domova. Cílem čtvrté tazatelské otázky bylo zjistit, zda vybrané respondentky měly možnost se na někoho obrátit v krizové situaci, která později vedla až ke ztrátě domova.

TO č. 1. Jak dlouho jste bez domova a kolik vám je let?

Počet let strávených bez domova se u jednotlivých respondentek liší, nejdelší doba života strávená bez domova u vybraných respondentek je 16 let, naopak nejkratší je 2 roky. Tři respondentky (R1, R2 a R5) jsou ve věku okolo 30 let, nejstarší z respondentek R3 má 59 let a zbývající respondentce R4 je 47 let.

Nejdéle se ztrátou domova potýká R3, která je už 16 let bezdomovkyní a zároveň je nejstarší respondentkou, je jí 59 let. Naopak nejkratší dobu je bez přístřeší R4, které je 47 let a bez domova je 2 roky. Nejmladší ženou je R5, které je 29 let, bezdomovkyní je 3 roky. V nejmladším věku přišla o domov R1, a to ve 22 letech, které je 32 let, v roli bezdomovkyně je tedy 10 let. R2 je 6 let bez přístřeší, její věk je 30 let, o domov tedy přišla také brzy, stejně jako R1.

TO č. 2. Jaké bylo vaše rodinné zázemí v dětství a dospívání?

Prostřednictvím této tazatelské otázky bylo snahou poznat rodinné (sociální) prostředí, kde jednotlivé respondentky vyrůstaly, jelikož prostředí je klíčovým faktorem, který determinuje život jedince. Z výpovědí respondentek se ukázalo, že všechny tázané ženy, až na jednu respondentku, pocházejí z narušeného rodinného prostředí. Jedna respondentka vyrůstala ve velmi chudých podmínkách pouze s matkou, dvě respondentky mají zkušenost s domácím násilím ze strany otce, další respondentka vyrůstala v ústavní péči. Zbývající respondentka jako jediná uvedla bezproblémové rodinné zázemí.

R1 do svých 9 let vyrůstala u své tety, která se ji ujala. Později už nebylo v silách tety se o ní starat a od svých 9 let žila v dětském domově. „*U mámy jsem byla do svých 2 let, pak si mě vzala teta, protože máma pila a byly problémy, nepamatuju si na ni, a o otci nevím vůbec nic. Když jsem se vyučila a odešla z děčáku, zamilovala jsem do chlapa, nebylo to moc dobrý, hrál maty.*“ Konkrétní důvody, proč už se o ní teta nemohla starat R1 neuvedla.

R2 a R5 mají obě zkušenost s despotickým otcem. R2 pochází z úplné a finančně zajištěné rodiny. Její otec však měl tyranské tendence, kdy jí a její matce psychicky ubližoval. „*Otec na mě měl vysoké nároky, vše mu bylo málo. Chodila jsem na gympl, když jsem náhodou měla horší známku, bylo zle. Nadával mi a ponižoval. Matka se ho bála, po ní taky šel. Jakoby s mámou jsem držela, ona mi pak posílala peníze, když jsem se odstěhovala s klukem. Ten gympl jsem nedodělala, našla jsem si pak kluka, šli jsme spolu bydlet a máma mi tajně posílala peníze nějakou dobu. Otec měl na R2 vysoké nároky, přičemž často čelila nadávkám a ponižování z jeho strany. Chodila na gympl, který však nedokončila a ve třetím ročníku odešla a našla si staršího partnera, se kterým šla hned bydlet, přičemž její matka jí po nějaký čas poskytovala finanční podporu, její otec o tom nevěděl.*“

R5 se v dětství také potýkala s tyraníí ze strany otce. Tato respondentka vyprávěla, o tom, jak její otec pil a docházelo i k fyzickým útokům vůči ní i její matce. Má ještě mladšího bratra, ten však nebyl terčem útoků tolik jako ona a její matka. Ve svých 16 letech šla bydlet k babičce a docházela na střední obchodní školu, kterou zdárně dokončila. V posledním ročníku však začala experimentovat s drogami a doteď bere pervitin.

R5 a R2 jako jediné z vybraných respondentek uvádějí nadužívání návykové látky. V případě R2 se jedná o alkoholovou závislost a R5 bere pervitin.

R4 vyrůstala pouze s matkou a s třemi sourozenci. Tato respondentka vyrůstala ve velmi chudých podmínkách, kdy se často stávalo, že ona a její sourozenci neměli co jíst.

„Neměli jsme peníze, měli jsme třeba jen chleba a dělaly se topinky, bylo to hrozné, máma na nás byla sama no.“ Respondentka má pouze základní vzdělání, hned po základní škole šla pracovat, aby matce finančně ulehčila. Tato respondentka se potýká s psychickými obtížemi již od dětství. *„Na psychiatrii mi diagnostikovali schizoafektivní poruchu, beru na to invalidku. Brala jsem Risperdal, to je antipsychotikum.“*

R3 jako jediná z vybraných respondentek uvedla, že její rodinné zázemí v dětství bylo dobré. Vyrůstala s oběma rodiči a se starším bratrem. Po vyučení se brzy se vdala. *„Měla jsem normální, hezké dětství, akorát, tak v té pubertě mi přišlo, že vztah s mámou je chladnější, ale ona měla takovou povahu.“*

TO č. 3. Jaká byla vaše sociální a zdravotní situace před ztrátou domova?

Tato tazatelská otázka se zabývá sociální a zdravotní situací respondentek před ztrátou jejich domova. Všechny respondentky byly bezprostředně před ztrátou přístřeší, ale i dlouhodobě vystaveny ekonomické nouzi. Respondentky se potýkaly s nízkými příjmy, nejistým bydlením a některé uvedly i dluhy. Dvě z respondentek měly zdravotní problémy. Zároveň se téměř všechny respondentky potýkaly s rozpadem partnerského vztahu a jedna s rozpadem manželství. Jedna z respondentek se na ulici dostala společně s partnerem a zároveň jako jediná se před ztrátou domova potýkala se závislostí.

R3 a R4 se potýkaly se zdravotními problémy. R3 se potýkala (potýká) se somatickým onemocněním, trpí artrózou. R4 od dětství trpí psychickými problémy a v dospělosti ji bylo diagnostikováno duševní onemocnění, pro které byla opakovaně hospitalizována na psychiatrii. Obě zmíněné respondentky pobírají invalidní důchod. R2 a R4 uvedly, že se dostaly do dluhů. Obě tyto respondentky využívaly nebankovní půjčky, které je dostaly do finančních problémů. *„Neměla jsem peníze a ty půjčky byly rychlý peníze, byla to blbost, můj bejvalej mi o tom řekl, že nemusím nikam do banky, stačí přes net.“*, uvedla R2.

R3 se rozpadlo dlouholeté manželství, její děti už byly dospělé a měly své životy. Kromě toho se dlouhodobě potýkala s onemocněním, které ji znemožňovalo najít si takovou práci, aby zvládala hradit náklady spojené s bydlením. Dlouholetý vztah se rozpadl i R4, která má z tohoto partnerství dvanáctiletého syna, který je v péči otce. R1 uvedla, že partner, se kterým žila, od ní bral peníze, které prohrával v automatech. Měli dluh na bytě a později je vystěhovali.

R5 se jako jediná z tázaných respondentek na ulici dostala společně s partnerem a jsou dlouholetými uživateli pervitinu. „*S Lukášem jsme spolu dlouho, skoro 7 let. Dřív jsme spolu normálně bydleli v pronájmu, na ulici jsme šli taky spolu. Oba bereme, já asi tak 13 let, ale během té doby jsem měla období, kdy jsem byla čistá.*“

TO č. 4. Měla jste okruh lidí (rodina, přátelé, známí), na které jste se mohla v kritické situaci obrátit?

Tato tazatelská otázka si kladla za cíl zjistit, zda vybrané respondentky měly k dispozici záchranou sociální síť ve chvíli, kdy se ocitly v kritické sociální situaci.

Na tuto otázku tři respondentky odpověděly záporně, tedy, že neměly možnost se obrátit na nikoho blízkého, který by jim poskytl pomoc. Pouze R5 a R2 uvedly, že měly (mají) nějakou formu pomoci od blízkých. R5 uvedla, že její babička se ji snažila opakovaně pomoci, a i v současné době ji pomáhá. „*Babička vždy byla při mně, když jsem ještě bydlela a to už jsem brala, tak mě donutila jít do léčebny, chvíli jsem byla dobrá, ale pak zas. Doteď mi dá nějakou korunu anebo najíst, když se za ní stavím.*“

R2 odpověděla, že její matka se ji snažila pomáhat. Když v 18 letech odešla z domu, tak ji nějakou dobu dávala peníze. „*Pak už mi nedávala peníze pravidelně každý měsíc, ale občas mi nakoupila anebo nějaký peníze dala.*“ R2 také dále mluvila o tom, když přišla o byt, její matka jí chtěla poskytnout dočasné bydlení doma, ale otec nesouhlasil.

Shrnutí I. dílčí výzkumné otázky

Z výše uvedeného vyplývá, že se u respondentek objevovaly subjektivní neboli individuální faktory, které se mohly podílet na jejich současné situaci. Dysfunkční rodinné prostředí popsaly všechny respondentky až na jednu, dvě z respondentek mají zkušenost s domácím násilím ze strany otce, jedna z žen vyrůstala v ústavní péči, další z respondentek vyrůstala pouze s matkou ve velmi chudých podmínkách.

Všechny vybrané respondentky čelily sociálně-ekonomickým problémům. Disponovaly nízkými příjmy a dlouhodobě se potýkaly s nejistým bydlením. U dvou respondentek mimo jiné sehrálo roli zadlužení prostřednictvím nebankovních půjček. U dalších dvou respondentek byl přítomen zdravotní problém. Rozpad vztahu či manželství u respondentek taky sehrál roli. V případě jedné z respondentek mohla být jednou z příčin ztráty domova také závislost. Pouze dvě respondentky měly možnost obrátit se a hledat pomoc u svých blízkých.

5.2 Dílčí výzkumná otázka II.

DVO II. S jakými specifickými problémy se vybrané ženy bez domova potýkají?

K této dílčí výzkumné otázce se váží tazatelské otázky číslo 5 až 6. Cílem druhé dílčí výzkumné otázky bylo zjistit a popsat s jakými specifickými problémy se vybrané ženy bez domova potýkají. První tazatelská otázka DVO II si klade za cíl zjistit, jak respondentky vnímají rozdíl bezdomovectví z hlediska genderu a zda mají partnera. Další tazatelská otázka směřovala k problematice násilí v různých formách, se kterým se ženy na ulici mohou potkat.

TO č. 5. Jak se podle vás liší role/pozice muže bezdomovce a ženy bezdomovkyně? Máte partnera?

Z vybraných respondentek udržují dlouhodobý partnerský vztah pouze dvě ženy, R1 a R5. R5 byla s partnerem ještě před ztrátou domova, na ulici šli společně. R1 zmínila: „*Jsem ráda, že nejsem sama. V období, kdy jsem neměla žádný vztah, jsem se cítila ohrožená. Vlastně za celou dobu jsem skoro vždy měla nějaký vztah s chlapem, myslím, že to je lepší pro ženskou tady.*“ Toto potvrdila R2: „*Lepší je, když někoho máš, já teda nemám žádné vztah jako takovej, ale mám kamarády, se kterými držíme, takže teď už to je dobrý. Dřív jsem tady nikoho neznala.*“ Další z respondentek uvedly, že v minulosti měly vztah, ale v současné době jsou samy.

Respondentky shodně zmiňovaly problém hygieny, pro ženy specifický, zejména v období menstruace. Nemožnost si jen tak dojít na záchod na rozdíl od mužů, riziko ubránit se případným útokům, nechtěné těhotenství. R2 se svěřila s touto zkušeností, ale podrobněji to rozebírat nechtěla. V této souvislosti, některé z respondentek, uvedly, že vědí o ženách, které nechtěně otěhotněly.

Respondentky také shodně uváděly, že mají pocit, že je ostatní lidé (veřejnost) hodnotí přísněji než muže bezdomovce. „*Přijde mi to tak no, že na ženskou na ulici lidi koukaj hůř než na chlapa. Ale už jsem si zvykla, ze začátku jsem to prožívala víc. Ale to se může stát každému.*“, uvedla R2.

R3 na první pohled nepůsobí jako bezdomovkyně, což je dáno tím, že trvale bydlí na různých ubytovnách a na ulici nikdy nespí, až na jedno kratší období, jak uvedla. R1 a R4 obě řekly, že se snaží působit co nejvíce normálně a nenápadně. Tyto respondentky lze považovat za skryté bezdomovkyně.

TO č. 6. Setkala jste se na ulici s nějakou formou násilí?

Všechny tázané respondentky uvedly zkušenost s nějakou formou násilí. Nejčastěji se setkávají s verbálními a fyzickými útoky ze strany dalších bezdomovců/bezdomovkyň. Některé respondentky hovořily také o verbální útocích ze strany veřejnosti, z výpovědí se ukázalo, že verbální útoky mimo bezdomoveckou komunitu byly iniciovány zejména mladistvými. Například R1 popisovala: „*Nějakých děcek u Futura jsem se zeptala, zda nemají cigáro navíc, protože tam postávaly a kouřily, začaly mi hmusně nadávat, bála jsem se, aby mě nenapadly*“

R2 uvedla, že téměř nevyužívá noclehárny, protože se tam mezi ostatními necítí bezpečně. Raději se zdržuje venku na určitém místě s dalšími bezdomovci, kteří jsou jejími přáteli a vzájemně si pomáhají a chrání. Tato respondentka jako jediná uvedla zkušenost se sexuálním násilím.

R3 zmínila, že téměř celou dobu, co je bez domova, žila přímo na ulici pouze pár měsíců, jinak dlouhodobě využívá ubytovny. Období, kdy žila na ulici, popisuje jako traumatickou zkušenost. Dále popisovala, že v tomto období byla několikrát napadena a okradena jinými bezdomovci. Tuto zkušenost potvrzuje i R5: „*Už se mi několikrát stalo, že mě i Lukáše okradli. Lukáš se už hodněkrát rval. Já jsem taky byla napadená, třeba i od lidí, o kterých si myslíš, že by to neudělali.*“

Například R4, která je respondentek nejkratší dobu bezdomovkyní, popisovala fyzický útok muže bezdomovce.

Shrnutí II. dílčí výzkumné otázky

Dvě ženy z pěti tázaných respondentek jsou v dlouhodobém vztahu. Zbylé ženy měly v minulosti partnerský vztah, v současné době jsou samy. Tázané ženy se shodly, že mít partnera jako bezdomovkyně je výhodou.

Z odpovědí vyplynulo, že specifickým úskalím pro ženy bez domova je problém hygieny, zejména v období menstruace žen. Dále riziko násilí v různých formách, kterému se ženy brání významně hůře než muži. Dalším problémem je potenciální nechtěné těhotenství. Dále se z výpovědí žen ukázalo, že čelí výraznějšímu sociálnímu stigma než muži. Tři respondentky lze považovat za tzv. skryté bezdomovkyně, kdy se snaží své bezdomovectví tajit. Tyto ženy se snaží o sebe pečovat a působit nenápadně, aby okolím nebyly vnímány jako bezdomovkyně. Každá z respondentek uvedla zkušenost s formou nějakého násilí, ať už verbálního, fyzického anebo sexuálního.

5.3 Dílčí výzkumná otázka III.

DVO III. Jak vybrané ženy vnímají svou životní situaci a možnosti změny své stávající situace, jaké mají vyhlídky do budoucna?

K poslední dílčí výzkumné otázce jsou přiřazeny tazatelské otázky číslo 7 až 8. Prostřednictvím tazatelských otázek bylo cílem zjistit, jak vybrané ženy bez domova vnímají svou životní situaci a možnost změny jejich stávající situace. První tazatelská DVO III. si kladla za cíl zjistit, jaké jsou bariéry, jež brání návratu do běžného života vybraných žen. Neboli, co by se muselo stát, aby se jejich situace změnila. V rámci DVO III. je také snahou zjistit, co by respondentky chtěly dělat, kdyby měly domov.

TO č. 7. Co vnímáte jako překážku, které vám brání vrátit se zpět do běžného života?

Všechny respondentky shodně uvedly, že největším problémem ve věci možné změny je nedostatek finančních prostředků.

R3 uvedla, že hlavním hendikepem je její nemoc. Artróza jí znemožňuje najít a udržet si stálou práci. V minulosti zkoušela také různé brigády, avšak v žádné ze zdravotních důvodů dlouho nevydržela. R1 mluvila o diskriminaci na pracovním trhu. Podle ní je mnohem složitější najít si práci jako Romka.

R5 vidí spojitost mezi chudobou a její drogovou závislostí: „*Mohla bych makat, to bych musela na léčení nejdřív, to se nedá jinak. Když jsem nebrala, to už jsem byla na ulici, tak jsem chodila uklízet chvíli, pak jsem do toho zase spadla.*“ Stejně tak R2 se potýká se závislostí, v jejím případě na alkoholu. Více než závislost jí podle ní komplikují možnost změny dluhy. „*A co bych dělala, kdybych něco vydělala, a všechno by mi z toho vzali?*“ Nemožnost se navrátit do normálního pracovního poměru hodnotí i R4, rovněž kvůli dluhům, zároveň, stejně jako R3, hodnotí jako výraznou nevýhodu svoji nemoc.

TO č. 8. Čemu byste se chtěla věnovat, kdybyste měla domov?

Tato tazatelská otázka se zabývá touhami a přáními tázaných žen, které by je mohly potenciálně motivovat ke změně jejich stávající situace. Každá z respondentek svou odpověď opět odkazovala k finanční situaci. Existenční zabezpečení vnímají nejen jako prostředek ke změně, ale také jako cíl samotný.

R1 a R3 hodnotily jako nejvyšší prioritu vlastní bydlení, mimo ulici, noclehárny a v případě R3 mimo ubytovnu.

R4 mluvila o vztahu k synovi: „*Chtěla bych se víc vidat se synem. Abych fungovala jako máma.*“

R5 také zmínila rodinné záležitosti, v jejím případě partnera, se kterým žije na ulici. Chtěli by společně přestat užívat drogy, najít si byt a trvalou práci. R5 o svých plánech mluvila jako o možné blízké budoucnosti.

„*Nechlastat. Najít si někoho, kdo by se postaral, kdo by byl slušnej ke mně, mám přátele, ale na chlapa jsem štěstí neměla.*“ zmínila R2.

Shrnutí III. dílčí výzkumné otázky

Z obou tazatelských otázek, které se vztahují k III. dílčí výzkumné otázce, vyplývá, že problémem je v první řadě špatná finanční situace tázaných žen.

Nedostatek financí je přímo demotivuje a výrazně zpochybňuje možnost změny. Podstatným faktorem bránícím reintegraci (která je přímo závislá na zlepšení finanční situace) je ve dvou případech také závislost na návykových látkách. Respondentky rovněž pojmenovávaly další individuální faktory, které jim znesnadňují změnu stávající situace, a to nemoci, dluhy nebo rasovou diskriminaci. Veškeré výše zmíněné důvody poukazují na neprůchodnost systému pro ženy bez domova, které se zpravidla potýkají s určitým hendikepem. Přitom je patrné z tazatelské otázky č. 8, že všechny respondentky mají svá osobní přání, která by rády realizovaly, kdyby znovu získaly domov. Typickým přáním je samotné znovunabytí trvalého domova; mít střechu nad hlavou je základní lidská potřeba.

Respondentky uváděly ale i další, osobnější motivace, týkající se rodinných nebo partnerských vztahů: blízký kontakt se synem nebo bezproblémové soužití s partnerem. Všechny tyto zmiňované cíle by mohly být, dle mého, důležitým motivačním faktorem ke změně, kdyby byl sociální systém více pružný a lidem bez domova nápomocný.

5.4 Diskuse

Cílem výzkumného šetření bylo zjistit a popsat specifika žen bez domova v lokalitě Hradec Králové z jejich subjektivního pohledu. Snahou bylo zjistit, jaké faktory se u vybraných žen mohly podílet na ztrátě jejich domova, s jakými specifickými faktory se tyto ženy na ulici potýkají, a co vybrané ženy vnímají jako bariéru v návratu do běžného života. Snahou bylo proniknout do životních příběhů konkrétních žen, z toho důvodu byl zvolen kvalitativní způsob zkoumání, který byl realizován prostřednictvím interview.

Vzhledem k zvolenému druhu výzkumného šetření a k nízkému počtu respondentek nelze tvořit obecné závěry. Výzkumné šetření přináší data o konkrétních ženách a představuje specifika jejich bezdomovectví. Přesto lze konstatovat, že data, která byla prostřednictvím tohoto výzkumného šetření získaná, se shodují s daty z jiných zdrojů věnujících se problematice fenoménu (ženského) bezdomovectví.

Výzkumné šetření ukázalo, že čtyři z pěti respondentek pochází z dysfunkčního rodinného prostředí. Prostředí jedince významně determinuje a proto narušené rodinné prostředí, kde ženy vyrůstaly lze považovat za jeden z klíčových (individuálních) faktorů, který se u nich mohl podílet na jejich současné sociálně-kritické situaci. Za individuální (subjektivní) faktor lze také považovat jejich sociálně-ekonomickou a zdravotní situaci. Všechny vybrané respondentky se potýkaly dlouhodobě s nízkými příjmy, nejistým bydlením, některé z nich také se zadlužením. Dvě respondentky se dlouhodobě potýkají se zdravotními problémy. Jedna z vybraných respondentek se dlouhodobě potýká se závislostí. Pouze dvě z respondentek uvedly možnost se v kritické situaci obrátit na někoho z blízkých. Šetření také ukazuje přítomnost rozpadu partnerského vztahu či manželství jakožto dalšího z možných faktorů podílejících se na ztrátě domova respondentek.

Ženské bezdomovectví s sebou nese specifika, což potvrdily i vybrané respondentky. Všechny z nich shodně uvedly tyto specifické problémy: problém hygieny, zejména v období menstruace, riziko násilí v různých formách, kterému se ženy brání významně hůře než muži, potenciální nechtěné těhotenství, výraznější sociální stigma než v případě mužů. Některé z respondentek lze považovat za tzv. skryté bezdomovkyně. Všechny respondentky také potvrdily zkušenost s nějakou formou násilí. V této souvislosti také všechny shodně uvedly, že je pro ženu bez domova lepší mít partnera, který ji poskytuje ochranu a větší pocit bezpečí.

V rámci výzkumného šetření se dále ukázalo, že bariérou v návratu do běžného života je podle respondentek zejména nedostatek financí. Tato bariéra vytváří další bariéru (psychologickou), a sice demotivaci respondentek a zpochybňování jakékoliv možnosti změny. V případě dvou respondentek je výraznou překážkou také jejich závislost na návykové látce. Dalšími uváděnými individuálními bariérami jsou také zdravotní hendikepy a dluhy a rasová diskriminace.

Z výše uvedeného vyplývá shoda s teoretickými poznatky problematiky fenoménu (ženského) bezdomovectví, a to jak z hlediska příčin vedoucích k bezdomovectví, samotného života bez domova, tak překážek bránící reintegraci

Závěr

Bakalářská práce se věnovala fenoménu bezdomovectví, zvláštní pozornost byla věnována problematice žen v sociální tísní a ženskému bezdomovectví. Předmětem a cílem této práce bylo vymezit klíčové pojmy související s problematikou bezdomovectví a popsat specifické faktory tohoto jevu u žen. Jako respondentky pro výzkumné šetření byly zvoleny ženy bez domova z lokality Hradec Králové, se kterými byly uskutečněny rozhovory, přičemž cílem bylo zjistit, jaké specifické faktory vedly u těchto žen ke ztrátě domova a s jakými specifickými problémy se na ulici potýkají a jak reflektují svou životní situaci a možnosti změny jejich stávající situace.

V teoretické části této práce bylo snahou přinést odbornou rešerši z dostupné odborné literatury a relevantních internetových zdrojů, která umožní čtenáři této práce seznámit se s klíčovými teoretickými poznatky, které souvisí s problematikou bezdomovectví, a především s problematikou sociálně ohrožených žen a žen bez domova.

Úvodní kapitola byla zaměřena na ústřední rys bezdomovectví, tedy na chudobu. Kapitola přinesla základní seznámení s pojmem chudoba z obecného hlediska, v druhé části byl popsán fenomén feminizace chudoby jakožto jeden z klíčových faktorů souvisejících s bezdomovectvím žen. V této části byl kladen důraz na problematiku nerovnosti žen ve společnosti, kdy se ženy potýkají s diskriminací v různých sférách života. Stálé zažití patriarchální smýšlení společnosti je staví do zranitelné pozice, kdy jsou mnohem více než muži zatíženy sociálními riziky.

Druhá kapitola charakterizovala fenomén bezdomovectví. V této kapitole byl definován pojem bezdomovectví, typologie, příčiny bezdomovectví. Dále přinesla druhá kapitola pohled na fenomén bezdomovectví v ČR. Byla zde snaha přiblížit problematiku bezdomovectví z širší perspektivy, tedy neredukovat bezdomovectví pouze na jeho zjevné projevy, ale popsat všechny možné formy tohoto jevu.

Třetí kapitola této bakalářské práce byla věnována problematice ženského bezdomovectví. Byly zde popsány specifické faktory ženského bezdomovectví, faktory způsobující ztrátu domova u žen a rizikové faktory života na ulici, se kterými se ženy potýkají. Také zde byl nastíněn problém reintegrace osob bez domova, prevence a možnosti řešení bezdomovectví s důrazem na koncept Housing First. Poslední podkapitola pojednávala o možnostech pomoci ženám bez domova, kde byla představena organizace *Jako doma*, která se zaměřuje na pomoc ženám v sociální tísní.

V této části práce bylo především snahou přiblížit specifické faktory, které provází ženy v sociální tísní a ženy bez domova. Ženské bezdomovectví je doprovázeno řadou odlišností. Ženy jsou zranitelnou skupinou osob, jejich postavení ve společnosti je zatíženo sociálními riziky, které v krajním případě mohou vést až ke ztrátě domova. V případě, že už je ztráta domova potká, opět čelí specifickým úskalím.

Praktická část práce si kladla za cíl zjistit a popsat specifika vybraných žen bez domova v lokalitě Hradec Králové. Cílem výzkumného šetření bylo zmapovat a popsat faktory, které vedly ke ztrátě domova těchto žen a úskalí života na ulici, kterým jsou tyto ženy vystaveny. Cílem výzkumného šetření bylo také zjistit, jak vybrané ženy reflektují svou životní situaci a co by se muselo stát, aby se reintegrovaly zpět do běžného života. Snahou empirické části bylo zjistit, jak vybrané ženy bez domova vnímají svou životní situaci a proniknout do problematiky ženského bezdomovectví s ohledem na výše zmíněná specifika. Pro získání dat byl využit kvalitativní způsob zkoumání, který byl uskutečněn prostřednictvím interview s respondentkami v lokalitě Hradec králové.

Výzkumné šetření ukázalo tyto individuální faktory, které se pravděpodobně podílely na bezdomovectví vybraných respondentek: dysfunkční rodinné prostředí, sociálně-ekonomická nouze (nízké příjmy, nejisté bydlení, dluhy, rozpad partnerského vztahu či manželství), zdravotní problémy, závislosti.

Dále se ukázalo, že jsou přítomna určitá specifika, se kterými se bezdomovkyně jako ženy potýkají. Jedná se zejména o rizikové faktory násilí v různé podobě, kterému se ženy brání výrazně hůře než muži bezdomovci. V případě ženského bezdomovectví jsou přítomny i citlivé problémy, jako je nechtěné těhotenství a problém hygieny, především v období menstruace, a dostupnost hygienických pomůcek. Ženy taky vypovídaly o pocitech souvisejících se sociálním stigmatem, které si jako bezdomovkyně nesou. Některé z žen vykazovaly znaky tzv. skrytého bezdomovectví.

Klíčovou bariérou bránící v návratu do běžného života je pak nedostatek financí a demotivace žen. Překážkou mohou být také zdravotní problémy, závislosti a zadlužení. Lze konstatovat, že získaná data v rámci výzkumného šetření jsou ve shodě s jinými odbornými zdroji, které se věnují této problematice.

Bakalářská práce má potenciál využití jakožto materiál (příručka) pro všechny, které se o dané téma zajímají.

Seznam použitých zdrojů

Tištěné zdroje

BALÁŠ, Ondřej a kol. *Aktuální otazníky fenoménu bezdomovství*. Vyd. 1. Brno: Centrum sociálních služeb, 2010. 78 s. ISBN 978-80-254-9015-0.

BĚLÍK, Václav a SVOBODA HOFERKOVÁ, Stanislava. *Tvorba odborné práce: vysokoškolská učebnice pro studenty sociálně pedagogických oborů*. First edition in Tribun EU. Brno: Tribun EU, 2016. 121 stran. ISBN 978-80-263-1021-1.

FLEISCHMANN, Otakar et al. *Vybrané psychologické aspekty terénní sociální práce*. Vyd. 1. Ústí nad Labem: Univerzita J. E. Purkyně, 2006. 143 s. ISBN 80-7044-769-9.

GAVORA, Peter. *Úvod do pedagogického výzkumu*. Překlad Vladimír Jůva a Vendula Hlavatá. 2., rozš. české vyd. Brno: Paido, 2010. 261 s. ISBN 978-80-7315-185-0.

GIDDENS, Anthony. *Sociologie*. Vyd. 1. Praha: Argo, 1999. 595 s. ISBN 80-7203-124-4.

HÁLA, Jaroslav. *Psychosociální práce s maladjustovanými osobami*. Vyd. 1. České Budějovice: Jihočeská univerzita v Českých Budějovicích, 2005. 52 s. ISBN 80-7040-815-4.

HAASOVÁ, Jana. *Jak žijí v Olomouci ženy bez domova: sedm skutečných příběhů*. 1. vyd. Olomouc: Univerzita Palackého, 2005. 100 s. Monografie. ISBN 80-244-1238-1.

HENDL, Jan. *Kvalitativní výzkum: základní metody a aplikace*. Vyd. 1. Praha: Portál, 2005. 407 s. ISBN 80-7367-040-2.

HRADECKÝ, Ilja a HRADECKÁ, Vlastimila. *Bezdomovství-extrémní vyloučení*. Praha: Naděje, občanské sdružení, 1996. 107 s. ISBN 80-902292-0-4.

HRADECKÝ, Ilja a kolektiv. *Definice a typologie bezdomovství*. 1. vydání. Praha: Naděje o. s., 2007. 50 s. ISBN 978-80-86451-13-8. 7.

KELLER, Jan. *Úvod do sociologie*. 5. vyd. Praha: Sociologické nakladatelství, 2004. 204 s. Studijní texty; sv. 2. ISBN 80-86429-39-3.

KELLER, Jan. *Nová sociální rizika a proč se jim nevyhneme*. Vyd. 1. Praha: Sociologické nakladatelství (SLON), 2011. 197 s. Knižnice Sociologické aktuality; sv. 23. ISBN 978-80-7419-059-9.

Koncepce prevence a řešení problematiky bezdomovectví v České republice do roku 2020. Praha: MPSV, 2013. 68 s. ISBN 978-80-7421-072-3.

KREBS, V. a kol. *Sociální politika*. 6.vyd. Praha: ASPI, a.s. 2005. 504 stran. ISBN 80-7357-050-3.

KUTÁLKOVÁ, Petra. *Některé aspekty bezdomovství Romů*. Praha: Filozofická fakulta UK, 2002. 110 s. Magisterská práce.

MAREK, Jakub, STRNAD, Aleš a HOTOVCOVÁ, Lucie. *Bezdomovectví: v kontextu ambulantních sociálních služeb*. Vyd. 1. Praha: Portál, 2012. 175 s. ISBN 978-80-262-0090-1.

MAREŠ, Petr. *Sociologie nerovnosti a chudoby*. 1. vydání. Praha: Sociologické nakladatelství, 1999. 248 s. ISBN 80-85850-61-3.

MATOUŠEK, Oldřich. *Slovník sociální práce*. Vyd. 2., přeprac. Praha: Portál, 2008. 271 s. ISBN 978-80-7367-368-0.

MATOUŠEK, Oldřich a kol. *Metody a řízení sociální práce*. 3., aktualiz. a dopl. vyd. Praha: Portál, 2013. 395 s. ISBN 978-80-262-0213-4.

PRŮDKOVÁ, Táňa a NOVOTNÝ, Přemysl. *Bezdomovectví*. 1. vyd. Praha: Triton, 2008. 93 s. ISBN 978-80-7387-100-0.

SCHWARZOVÁ, Gabriela. Sociální práce s bezdomovci. In: MATOUŠEK, Oldřich, KODYMOVÁ, Pavla, KOLÁČKOVÁ, Jana et al. *Sociální práce v praxi: specifika různých cílových skupin a práce s nimi*. Vyd. 2. Praha: Portál, 2010. 351 s. ISBN 978-80-7367-818-0.

ŠEVČÍK, Drahomír a kol. *Domácí násilí: kontext, dynamika a intervence*. Vyd. 1. Praha: Portál, 2011. 186 s. ISBN 978-80-7367-690-2.

VÁGNEROVÁ, Marie. *Psychopatologie pro pomáhající profese*. Vyd. 4., rozš. a přeprac. Praha: Portál, 2008. 870 s. ISBN 978-80-7367-414-4.

VÁGNEROVÁ, Marie. *Současná psychopatologie pro pomáhající profese*. Vyd. 1. Praha: Portál, 2014. 815 s. ISBN 978-80-262-0696-5.

Elektronické zdroje

ARMÁDA SPÁSY. *Armáda spásy: Srdce bohu, ruce lidem* [online]. Praha: Armáda spásy v ČR, 2022 [cit. 2022-03-10]. Dostupné z: <https://armadaspasy.cz/>.

CIPROVÁ, Kristýna. Řekni, kde ty ženy jsou. In: *Jako doma: Zaostrěno na ženy bez domova. Neviditelné superhrdinky. Stojíme na jejich straně* [online]. Praha: Jako doma, 2012-2022 [cit. 2022-03-21]. Dostupné z: <https://jakodoma.org/2012/11/12/rekni-kde-ty-zeny-jsou/>.

ČESKÝ STATISTICKÝ ÚŘAD. *Český statistický úřad* [online]. Praha: ČSÚ, 2022 [cit. 2022-02-21]. Dostupné z: <https://www.czso.cz/csu/czso/domov>.

EUROPEAN INSTITUTE GENDER EQUALITY. Glossary & Thesaurus: A-Z Index. *EIGE: Evropský institut pro rovnost žen a mužů* [online]. Litva: EIGE, 2022 [cit. 2022-01-21]. Dostupné z: <https://eige.europa.eu/cs/taxonomy/term/1133>.

FEANTSA. *Feantsa: Working Together to End Homelessness in Europe* [online]. Belgie: FEANTSA, 2022 [cit. 2022-01-25]. Dostupné z: <https://www.feantsa.org/en>.

HASMANOVÁ MARHÁNKOVÁ, Jaroslava. *Matky samoživitelky a jejich situace v České republice*. [online]. Vyd. 1. Praha: Gender Studies o. p. s., 2011. 20 s. [cit. 2022-01-18]. Dostupné z: http://genderstudies.cz/download/samozivitelky_sendwichova.pdf.

HETMÁNKOVÁ, Radka. *Zpátky ze dna: Zaostrěno na ženy*. Finální výzkumná zpráva [online]. Vyd. 1. Praha: Jako doma, o. s., 2013. 28 s. [cit. 2022-02-15]. Dostupné z: http://jakodoma.org/wp-content/uploads/2014/04/zprava_final.pdf.

HOLUBOVÁ, Anna. *Ženy na ulici: Ženy bez domova mezi námi*. In: *Azyláky: Jednodušší cesta k hledání domova* [online]. Ústí nad Labem: Azyláky, 2022 [cit. 2022-03-13]. Dostupné z: <https://azylaky.cz/zeny-bez-domova-mezi-nami/>.

JAKO DOMA. O nás. *Jako doma: Zaostrěno na ženy bez domova. Neviditelné superhrdinky. Stojíme na jejich straně* [online]. Praha: Jako doma, 2012-2022 [cit. 2022-03-17]. Dostupné z: <https://jakodoma.org/o-nas/>.

MIKULÁŠEK, Ondřej. *Realita? Fikce? - Příběh!* In: *Kontaktní práce: Antologie textů České asociace streetwork*. [online]. Praha: NVF ve spolupráci s Českou asociací streetwork, 2010, s. 24-35 [cit. 2022-01-18]. ISBN 978-80-86728-42-1. Dostupné z: https://archiv.streetwork.cz/images/stories/CAS/publikace10/kontaktni_prace_3-vydani_tisk.pdf.

MINISTERSTVO PRÁCE A SOCIÁLNÍCH VĚCÍ. *Tiskové zprávy: Kolik žije v ČR bezdomovců? Výzkumný ústav práce a sociálních věcí představil závěry rozsáhlého průzkumu* [online]. Praha: MPSV, 2022 [cit. 2022-02-21]. Dostupné z: <https://www.mpsv.cz/-/kolik-zije-v-cr-bezdomovcu-vyzkumny-ustav-prace-a-socialnich-veci-predstavil-zavery-rozsahleho-pruzkumu>.

OXFAM INTERNAIONAL. Billionaire fortunes grew by \$2.5 billion a day last year as poorest saw their wealth fall. *OXFAM International: The future is equal* [online]. UK: Oxfam, 2022 [cit. 2022-01-28]. Dostupné z: <https://www.oxfam.org/en/press-releases/billionaire-fortunes-grew-25-billion-day-last-year-poorest-saw-their-wealth-fall>.

PLATFORMA PRO SOCIÁLNÍ BYDLENÍ. Housing First: Housing First. *Platforma pro sociální bydlení* [online]. Praha: Platforma pro sociální bydlení, z.s., 2022 [cit. 2022-03-17]. Dostupné z: <https://hf.socialnibydeni.org/housing-first>.

PLATFORMA PRO SOCIÁLNÍ BYDLENÍ. Housing First: Co je Housing First? Principy. *Platforma pro sociální bydlení* [online]. Praha: Platforma pro sociální bydlení, z.s., 2022 [cit. 2022-03-17]. Dostupné z: <https://hf.socialnibydeni.org/housing-first/z%C3%A1kladn%C3%AD-principy>.

ROSA CENTRUM. O násilí: Co je domácí násilí. *ROSA centrum pro ženy* [online]. Praha: Rosa centrum, 2022 [cit. 2022-02-17]. Dostupné z: <https://www.rosacentrum.cz/informace-pro-zeny/co-je-domaci-nasili/>.

ŠABATA, Petr. V Česku žijí čtyři miliony lidí v ohrožení. Dá se jim pomoci? In: *iROZHLAS*. [online]. Praha: Český rozhlas, 1997-2022 [cit. 2022-03-17]. Dostupné z: https://www.irozhlas.cz/komentare/petr-sabata-komentar-rozdeleni-svobodou-exekuce-nezamestnanost-chudoba_1909180632_dok.

Usnesení č. 2/1993 Sb., Listina základních práv a svobod. In: *Zákony pro lidi* [online]. © AION CS, s.r.o. 2010-2022 [cit. 2022-03-16]. Dostupné z: <https://www.zakonyprolidi.cz/cs/1993-2>.

Zákon č. 108/2006 Sb., o sociálních službách. In: *Zákony pro lidi* [online]. © AION CS, s.r.o. 2010-2022 [cit. 2022-03-14]. Dostupné z: <https://www.zakonyprolidi.cz/cs/2006-108>.

Zákon č. 111/2006 Sb., o pomoci v hmotné nouzi. In: *Zákony pro lidi* [online]. © AION CS, s.r.o. 2010-2022 [cit. 2022-03-14].

Zákon č. 117/1995 Sb., o státní sociální podpoře. In: *Zákony pro lidi* [online]. © AION CS, s.r.o. 2010-2022 [cit. 2022-03-14].

Přílohy

Příloha A:

Rozhovor s respondentkou č. 2

TO č. 1. Jak dlouho jste bez domova a kolik vám je let?

„Teď mi bylo třicet. No, na ulici jsem 6 let, od mých 24 let.“

TO č. 2. Jaké bylo vaše rodinné zázemí v dětství a dospívání?

„Vyrůstala jsem s rodiči v paneláku v Pardubicích, kdyby nebylo otce, tak jsme se měly s mámou dobře. Peníze nikdy nechyběly, byly dovolené a tak. Otec na mě měl vysoké nároky, vše mu bylo málo. Chodila jsem na gympl, když jsem náhodou měla horší známku, bylo zle. Nadával mi a ponižoval. Matka se ho bála, po ní taky šel. Jakoby s mámou jsem držela, ona mi pak posílala peníze, když jsem se odstěhovala s klukem. Ten gympl jsem nedodělala, našla jsem si pak kluka, šli jsme spolu bydlet a máma mi tajně posílala peníze nějakou dobu.“

TO č. 3. Jaká byla vaše sociální a zdravotní situace před ztrátou domova?

„Od té doby, co jsem odešla z gymplu a šla bydlet se svým bejvalým, tak jsem bez peněz, od té doby řeším peníze, bydlení. Po finanční stránce jsem nikdy nestrádala, když jsem bydlela s rodiči. Máma mi nějakou dobu pravidelně dávala koruny, jako když jsem se vykašlala na gympl a odstěhovala se od nich. Můj ex neměl prachy, nechtěl dělat. Já vždy někde pracovala nějakou dobu. Máma někdy pomůže i teď, ale tajně, otec o tom neví. No a pak jsme se bejvalým rozešli, a měla jsem ještě jeden vztah, Radim byl láska, ale docela pil, peněz jsme taky moc neměly, bydlely jsme v garsonce, on měl různé melouchy a já různě pracovala. Makala jsem ve fabrice, uklízela jsem, v pekárně třeba taky. S Radimem jsme čekali miminko, ale potratila jsem, na začátku 4. měsíce. A pak to začalo být blbý, přestalo nám to klapat, začala jsem pít a on taky, v tu dobu jsem nikam nechodila do práce, s Radimem to skončilo. Pak jsem si brala ty rychlé půjčky přes internet, to Zaplo, Japonská půjčka, jestli ti to něco říká. Neměla jsem peníze a ty půjčky byly rychlé peníze, byla to blbost, můj bejvalej, mi o tom řekl, že nemusím nikam do banky, stačí přes net., několik měsíců jsem neplatila nájem a pak mě vyhodilo, tak to bylo. A mám ty dluhy...“

TO č. 4. Měla jste okruh lidí (rodina, přátelé, známí), na které jste se mohla v kritické situaci obrátit?

„No, jenom mámu jsem měla, jak jsem tenkrát od rodičů odešla, tak máma mi každý měsíc dávala peníze. Pak už mi nedávala peníze pravidelně každý měsíc, ale občas

mi nakoupila anebo nějaký peníze dala. I teď se tam někdy stavím, když tam fotr není. Když mě vyhodily z té garsonky, tak máma chtěla, abych k nim šla, aspoň na nějakou dobu, no ale nepodařilo se jí to prosadit.“

TO č. 5. Jak se podle vás liší role/pozice muže bezdomovce a ženy bezdomovkyně? Máte partnera?

„Teď nemám žádný vztah. Lepší je, když někoho máš, já teda nemám žádný vztah jako takovej, ale mám kamarády, se kterými držíme, takže teď už to je dobrý. Dřív jsem tady nikoho neznala. Tak pro ženskou tady je horší to, že může být třeba napadena a neumí se tomu ubránit. Já byla jednou napadena od chlapa, sexuálně.

Taky je nedůstojný, že prostě jako ženská se chceš udržovat třeba, ale tady to nejde, někdy chodím do centra, kde se omeju, vyperou věci, ale nemám to tam ráda. No, co je ještě blbý pro ženskou...muže čekat dítě. Stalo se mi to znova, otěhotněla jsem a přišla o to.. Přijde mi to tak no, že na ženskou na ulici lidi koukaj hůř než na chlapa. Ale už jsem si zvykla, ze začátku jsem to prožívala víc. Ale to se může stát každému.“

TO č. 6. Setkala jste se na ulici s nějakou formou násilí?

„Jo, setkala, je normální, že občas dojde k nějakým roztržkám. Nejhorší to bylo ze začátku, to jsem nikoho neznala a byla tu vlastně sama, několikrát jsem se bála, že mě někdo hmušně zmlátí. No jak už sem ti říkala, jednou mě chlap napadl.. Jako já skoro nevyužívám noclehárny, necítím se tam mezi ostatními dobře, těm lidem nevěřím.“

TO č. 7. Co vnímáte jako překážku, které vám brání vrátit se zpět do běžného života?

„No co? Peníze. Potřebovala bych stálou práci, kterou bych si vydělala na normální bydlení, třeba zas nějakou garsonku. Ale garsonka tě stojí třeba 12 tisíc plus jídlo, cigára, no.. A co bych dělala, kdybych něco vydělala, a všechno by mi z toho vzali? Jak bych zaplatila tu garsonku a zbytek. Máma říká, že bych hlavně měla přestat pít, no má pravdu.“

TO č. 8. Čemu byste se chtěla věnovat, kdybyste měla domov?

„Nechlastat. Najít si někoho, kdo by se postaral, kdo by byl slušnej ke mně, mám přátele, ale na chlapa jsem štěstí neměla.“ Kdybych žila normálně, chtěla bych i rodinu, děti a dobrýho chlapa.“